

TARTU ÜLIKOOL
Sotsiaalteaduskond
Ühiskonnateaduste instituut
Infoühiskond ja sotsiaalne heaolu
Sotsiaaltöö, sotsiaalspoliitika eriala

Ingmar Mölder

EESTI KINNIPEETAVATE PROFIIL RISKIHINDAMISE ALUSEL

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Judit Strömpl, PhD

Kaasjuhendaja: Ave Roots, PhD

Tartu 2019

ABSTRACT

The profile of Estonian inmates based on risk assessment

The aim of this bachelor's thesis is to analyze and identify the main risks and risk groups that take part in criminal activities on the basis of convicts that were released in 2017 in Estonia. The identification of main risks provides a synopsis of problems related to personality, material welfare and attitude which may route people belonging in the risk group to a criminal pathway. The adressment of issues is necessary for improving crime prevention programs on a national and local scale.

Since 2004 the rehabilitation program in Estonian prisons has included a risk factor evaluation for convicts done by probation officers. The purpose of the evaluation is to provide an individual rehabilitation to every prisoner based on their main risks. The evaluation consists of 29 dynamic risk factors which may decrease or increase during imprisonment and is done individually to every convict before and after serving the sentence.

In 2017, 783 convicts were released in Estonia of whom 493 were Estonians, 251 unidentified citizens (grey passport holders) and 31 Russians. The variety of different citizens released from prisons gives a premise for a hypothesis that due to segregation and inequality in Estonian society minority groups have higher risk factors on an overall view. The database also includes information about every convict's education, age after serving the sentence and a count of previous sentences. This additional information is used to identify the risk groups from a socio-demographic perspective.

Keywords: Inmates' profiles, risk assessment, rehabilitation, Estonia

SISUKORD

ABSTRACT	2
1. SISSEJUHATUS	7
2. KURITEGEVUSE KRIMINOLOOGILISED SELETUSED	9
2.1.1 Bioloogiline determinism.....	9
2.1.2 Biosotsiaalne lähenemine.....	11
2.1.3 Keskkondlikud mõjutused.....	14
2.3 KURITEGEVUSE SOTSIOLOOGILISED TÕLGENDUSED	16
2.3.1 Stigmatiseerimine ja selle mõju	16
2.4 KRIMINAALSUS JA EBAVÕRDSUS EESTI NÄITEL	17
2.4.1 Kodakondsus	17
2.4.2 vanus	20
3. PROBLEEMISEADE	21
4. METOODIKA	23
4.1 Andmete taust	23
4.2 Tunnuste kirjeldus.....	24
4.3 Analüüsimetod	28
5. ANALÜÜS.....	29
5.1.1 Kinnipeetavate riskid seoses hoiakute ja suhtumisega	30

5.2.1 Kinnipeetavate riskid seoses materiaalse heaoluga.....	32
5.3 Kinnipeetavate riskid seoses isikupära ja suhetega.....	36
5.4 Indeksite riskiskoori kujunemine seoses kinnipeetavate vanusega vabanemisel.....	38
5.5 Korduvkurjategijate riskitase sõltuvalt varasemate karistuste arvust	39
5.6 Kinnipeetavate riskide kujunemine sõltuvalt suhetest lähedaste pereliikmetega	39
6. ARUTELU	40
7. KOKKUVÕTE.....	46
KASUTATUD KIRJANDUS	48

1. SISSEJUHATUS

Kõrge korduvkuritegevuse määr on üks põhilisemaid probleeme, millele püütakse kriminaalpoliitikas lahendusi leida (Justiitsministeerium, 2017). Retsidiivsus ning sellega kaasnev problemaatika on tingitud eelkõige asjaoludest, et probleemseid noori märgatakse liiga hilja, alkoholi tarvitamise tõttu on kuritegude esinemissagedus kõrge ning omavalitsustel on madal võimekus kuritegude ennetamisel (Justiitsministeerium, 2017).

Käesolev bakalaureusetöö keskendub Eestis 2017. aastal vabastatud kinnipeetavate profiilidele, selgitamaks välja, kas ja millise sotsiaal-demograafilise taustaga isikutel on selgelt eristatavaid riske retsidiivsust ennustavates valdkondades.

Täpsemalt vaadeldakse analüüsi raames riskide olemasolu kolmes valdkonnas, milleks on: materiaalne kindlustatus (heaolu); kriitilised hoiakud ehk üldine meelestatus teiste isikute, iseenda ning ühiskonna suhtes; isikupärast tulenevad omadused, sealhulgas impulsiivsus, elustiil, raskused käitumise ja õppimisega ning suhetega.

Antud bakalaureusetöö valdkonnaks on kuritegevuse ennetamine, mis on Eesti kriminaalpoliitika üheks tegevusvaldkonnaks. Justiitsministeeriumi väljaandes Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018 on määratletud, et kriminaalpoliitiline ennetustöö asub väljaspool kriminaaljustiitsüsteemi (Justiitsministeerium, 2010).

Andmestikus, mida käesoleva bakalaureusetöö raames analüüsitakse, on loetelu kõikidest 2017. aastal vabanenud kinnipeetavatest ning neid iseloomustavatest riskiteguritest, mistõttu on siinkohal lähenemisviis võrreldes standardse ennetustööga eksperimentaalsem – vaadeldakse endiste kinnipeetavate probleemkohti, sealjuures kuritegeliku käitumise mõjutegureid. Analüüsi tulemused annavad ülevaate, millise taustaga isikutele on vaja tulevikus ennetustööga rohkem tähelepanu pöörata sõltuvalt nende kodakondsusest, rahvusest, vanusest ning haridustasemest.

Analüüsi teostamisel kasutatav andmestik *2017. aastal vabanenud süüdimõistetute riskihindamine* sisaldab loetelu 783 endistest ning ka samal aastal uuesti süüdi mõistatud kinnipeetavatest, kellele on vanglas veedetud perioodi jooksul teostatud enne karistuse täideviimist ning vabastamist dunaamiliste riskitegurite hindamine. Dunaamiline riskitegur on siinkohal ajas muutuv näitaja, mis võib suurendada või vähendada riskikäitumise tõenäosust (Grünberg, 2016). Esmane ning viimane riskihindamine, mille tulemusi ehk

lõppskoori antud bakalaureusetöö raames analüüsitakse, on kriminaalhooldajate poolt teostatud igale kinnipeetavale individuaalselt.

Antud andmestik võimaldab seega analüüsi raames leida vastused järgnevatele küsimustele:

1. Kas 2017. aastal vabanenud süüdimõistetute riskitegurite olemasolus esineb selgeid erinevusi kodakondsuse, haridustaseme ja vanuse lõikes?
2. Kas ja millise taustaga kinnipeetavatel esines selgelt eristatavaid riske seoses töökäigu kirjelduse ehk töötusega, majandusliku olukorraga ning suhetes lähedastega?
3. Kas 2017. aastal vabanenud süüdimõistetutel, kes olid karistust kandmas teist ja enamat korda, on suuremad riskid seoses hoiakutega, materiaalses kindlustatusega ja isikupäraga kui neil, kes on esimest korda karistust kandmas.

Küsimustele vastamiseks uuritakse kriminaalsusega seotud nähtuseid, põhinedes kolmele kriminoloogilise ning ühele sotsioloogilise põhjaga teooriale, et andmestiku analüüsimisel saadavaid tulemusi esinduslikult mõtestada. Sellest tulenevalt põhineb käesoleva bakalaureusetöö eesmärk nii üldteoreetilistel seisukohtadel kui ka konkreetsel statistikal, püüdes teooriaid ning statistilisi kirjeldusi siduda kvantitatiivselt analüüsitava andmestiku tulemustega, et selgitada välja, millised kuritegelikud riskid iseloomustavad erineva sotsiaal-demograafilise taustaga kinnipeetavaid.

Bakalaureusetöö teoreetilises osas on esindatud järgnevad kriminoloogilised teooriad: bioloogiline determinism, biosotsiaalne kriminoloogia, keskkondlikud mõjutused (*environmental criminology*) ning sotsioloogiline sildistamisteooria. Lisaks sisaldab teoreetiliste vaatenurkade peatükk statistikat, mis annab ülevaate 2017. aasta olukorrast Eestis seoses suhtelise vaesuse ning töötusega erineva kodakondsusega elanike vahel. Eesti kohta käivas teoreetilises ülevaates on kajastatud ka 2017. aasta kriminaalstatistika ning erineva kodakondsusega kinnipeetavate osakaal Eesti vanglates.

Soovin tänada oma juhendajat, Judit Strömplit ja kaasjuhendajat, Ave Rootsu, kes aitasid kaasa töö valmimisele, Reeli Sirotkinat, kes inspireeris antud valdkonda käsitlema ja Krister Tüllineni, kes aitas bakalaureusetöö teostamiseks vajaliku andmestiku omandada.

2. KURITEGEVUSE KRIMINOLOOGILISED SELETUSED

Õigus- ja sotsiaalteadlased on sajandeid otsinud kuritegevusele teoreetilisi selgitusi. Ennetusmetoodikate väljatöötamine on sealjuures toimunud nii teoreetiliste seletuste kui ka praktiliste kogemuste ja kriminoloogiliste analüüside koosmõjul. Antud bakalaureusetöö raames käsitletakse teoreetilisi lähtekohti, mille eesmärgiks on eristada riskirühmadesse kuuluvad isikud kindlate tunnuste, sealjuures sotsiaal-demograafiliste näitajate, elu jooksul toimunud sündmuste ning isiksusega seotud omaduste alusel.

Esmalt on vajalik märkida, et teoreetiline ülevaade sisaldab aegunud bioloogilise determinismi teooriat, sest tänapäevaste teadmiste põhjal on võimalik antud lähenemisviisi põhimõtteid tõlgendada segregatsiooni ning stigmatiseerituse ning spetsiifiliselt biosotsiaalsest vaatenurgast. See tähendab, et algselt bioloogilise deterministide poolt välja toodud nähtused on reaalselt olemas, kuid tehtud järeldused on väärad. Et selgitada bioloogilisi ideid, mis käsitlevad rahvust ning etnilist tausta tänapäeval kujul, on teoreetilises osas eraldi välja toodud stigmatiseerituse teoreetilised põhimõtted ning ebavõrdsust kajastavad näitajad Eestis kodakondsuse alusel.

Bioloogilise determinismi vastandiks võib nimetada keskkondlikku teooriat, mis on ühtlasi käesolevas töös kajastatud. Keskkonnamõjude arvestamine on tähtis ka Eesti kinnipeetavate puhul, mistõttu on siinkohal vajalik esmalt tutvuda teoreetiliste alustega ning antud valdkonda puudutanud autorite teadustöödega. Kahe erineva suuna kokku võtmiseks on lisaks teostatud ülevaade biosotsiaalsest teooriast, mis sisaldab nii bioloogilisi kui ka keskkondlikke soodumusi kuriteo sooritamiseks.

2.1.1 Bioloogiline determinism

Allen (2018) on selgitanud bioloogilist determinismi kui ideed, et inimese isikupärad, sealjuures vaimne ja füüsiline seisund sõltuvad eelkõige pärilikkusest ning keskkonna mõju indiviidi iseloomulike omaduste välja kujunemisel on marginaalne. Jäigad deterministlikud vaated rõhutavad aga sealjuures lisaks, et inimesel puudub igasugune vaba tahe ning kontroll oma tõukejõudude üle (Saar, 2006), mis tähendab, et indiviid on justkui mehaaniline olend, kelle käitumine sõltub ainuüksi päritud omadusest.

Kuna biodeterministlik teooria oli populaarne eelkõige 19. sajandi lõpul ning 20. sajandi alguses (Allen, 2018) ning enamik tänapäeva käitumis- ja sotsiaalteadlasi ei ole jäikdeterministid (Saar, 2006), tuleb antud vaatenurki käsitleda pigem ajaloolises kontekstis.

19. sajandil lõpus, biodeterministliku teooria kõrgajal, toimusid ühtlasi märkimisväärsed muutused kriminoloogilises lähenemisviisis, kus võeti kriminaalsuse ennustamise aluseks positivistliku bioloogia ideed (Mazzarello, 2011).

Mazzarello (2011) on vaadeldnud klassikalise kriminoloogia koolkonna teoreetiku Cesare Lombroso (1835-1909) seisukohti ning täheldanud selle põhjal biodeterministliku kriminoloogia kujunemist. Mazzarello (2011) märgib, et Lombroso oli tugevalt inspireeritud Charles Darwini avaldatud evolutsiooniteooriast „Liikide tekkimine“, mille põhjal asetas ta evolutsiooniteooria kriminoloogilisse raamistikku.

Lombroso poolt aastal 1876 avaldatud teoses „Kriminaalne inimene“ on sellest tulenevalt esile toodud põhimõtte, et kurjategijad on kui evolutsioonibioloogiline nähtus, kus organismil taasilmnevad kaugete esivanemate taandunud tunnused. Taasilmnevateks tunnusteks pidas ta sealjuures metsikut, ehk primitiivset ning agressiivset käitumist ning kindlaid füüsilisi omadusi, mille põhjal on võimalik kurjategijaid teistest eristada (Mazzarello, 2011).

Vaatamata asjaolule, et need seisukohad pälvisid 19. sajandil rahvusvaheliselt tähelepanu (Mazzarello, 2011), tunnistati tema lähenemine juba 20. sajandi alguses mitte-teaduslikuks (Devroye, 2010). Mazzarello (2011) hinnangul põhineb kriitika selles, et Lombroso järeldused põhinesid vigasel ehk tänapäevaste kriteeriumite järgi ebaloogilisel metodoloogial, kallutatud andmete töötlemisel ning mitte-esinduslikul statistikal.

Mitte-teaduslikud klassikalised bioloogilise determinismi teooriad omavad 21. sajandil aga teistsugustel põhjustel jätkuvalt tähtsust. Ka tänapäeval võib statistilisi näitajaid endiselt väärti mõista, tekitades arusaama, et inimese ohtlikkus või käitumine sõltub tema rahvusest või etnilisest taustast.

Kuigi me oleme teadlikud, et need ei ole reaalsed faktorid, mis ennustavad kuritegelikku käitumist, kajastub näiteks jätkuvalt Ameerika Ühendriikide kinnipeetavate perioodilises statistiliselt just selline nähtus, kus mustanahalisi kinnipeetavaid on valgenahalistega võrreldes kordades rohkem.

Üldjoontes on aga situatsioon paranenud – võrreldes aastaga 2000, kus mustanahalisi süüdimõistetuid oli valgetest 5,6 korda rohkem, oli aastal 2016 antud kordaja vähenenud 3,5ni. Samuti oli Ameerika Ühendriikides vähenenud kinnipeetavate arv aastal 2016 kolme miljoni võrra võrreldes aastaga 2008 (McCharty, 2016).

Sellest hoolimata vajab märkimisväärne proportsionaalne erinevus kinnipeetavate rahvuslikus taustas loogilist selgitust.

Ebaratsionaalseks näiteks on siinkohal klassikaline rassistlik biogeenitiline teooria, mida kirjeldab Thio (1978) kui arusaama, et mõned inimrassid ja rahvused on lihtsalt teistest vaenulikumad. Antud teooriat pole aga kinnitanud ükski empiiriline uurimus (Thio, 1978) ning samuti puudub geneetilise ehk päriliku determinismi suhtes modernsete bioloogide poolehoid (Jamieson, Radick, 2017).

Thio (1978) mainib lisaks, et põhjus, miks üldistatud biogeenilistel teooriatel puudub loogiline ülesehitus ja empiiriline taust, on fakt, et erinevad rahvused, sealjures ühendriikides elavad afroameeriklased, on ajaloo jooksul lõimunud teiste rassidega ning elavad regionaalses mõttes läänes ehk mitte nende algses kultuuriruumis, mistõttu puuduvad ka alused kindlate pärimuslike reeglipärasuste otsimiseks (Thio, 1978).

Demograafiliste andmete järgi on afroameerika juurtega kodanikud aga antud riigis vähemuses, suunates sarnastele nähtustele lähenema konkreetsemalt segregatsiooni, stigmatiseeritust ja ebavõrdsust puudutavast vaatenurgast. Sellest tulenevalt tekib siinkohal ka küsimus, kas Eestis 2017. aastal vanglast vabanenud määratlemata kodanikel on nende vähemuse staatustest tulenevalt ka dünaamiliste riskitegurite skoor igas vaadeldavas valdkonnas kõrgem kui eestlastel?

2.1.2 Biosotsiaalne lähenemine

Kuigi kriminoloogid on ümber lükanud kunagised biodeterministlikud teooraid, on nüüdisaegses kriminoloogias hakatud laialdaselt aktspeteerima fakti, et indiviid siiski pärib oma eelkäijatelt mõningaid omadusi, mis võivad vastavalt olukorrale hakata väljenduma ka kuritegelikus käitumises (González- Tapia & Obsuth, 2015). Erinevalt biodeterministlikule lähenemisele, arvestatakse biosotsiaalses teoorias aga lisaks keskkondlikke mõjusid, millest sõltub geneetiliste eripärasuste avaldumine.

González- Tapia ning Obsuth (2015) on kokkuvõtvalt maininud järgmisi uuringute läbi tõestatud argumente: agressiivsus, olles seotud kuritegevusega, on suure tõenäosusega pärilik; kriminaalne käitumine kujuneb nii geneetilistest kui ka keskkondlikest teguritest, geneetiliste faktorite mõju on sealjuures ligikaudu 50-%; mutatsioonist tekkinud MAOA geeni madal efektiivsus, mis põhjustab serotoniini regulatsioonihäireid, on seotud inimese antisotsiaalse käitumisega.

J. Saar (2006) avaldab siinkohal aga kriitikat, et kuigi avastus geneetilisest mutatsioonist ja selle mõjust antisotsiaalsele käitumisele võib esmalt tunduda suure edasiminekena kriminoloogias ja bioloogias, ei saa tegelikkuses ühte mutatsiooni pidada peamiseks põhjuseks, miks indiviid ei suuda olla seaduskuulekas.

J. Saar (2006) on lisaks seisukohal, et kriminaalse käitumise kui kompleksse nähtuse puhul ei ole tõenäoliselt kunagi võimalik leida ühte kindlat geeni, mis seostuks üldiselt kriminaalse eelsoodumusega. Avastust MAOA geeni mõjust käitumisele peab ta anomaaliaks, mida võib selgitada argumendiga, et see ei ole pärilikult edasi kanduv, vaid paljunemise käigus haruldastel juhtudel tekkiv mutatsioon. Samas on aga teada, et MAOA geen, mis katalüüsib serotoniini, noradrenaliini ja dopamiini lammutamist, vähendab mutatsiooni korral meestel reaktsioone hirmunud ja vihastele näoilmetele (Lindeberg. jt, 2006).

Kuna MAOA ehk nn „kriminaalsuse geeni“ leidub väga haruldastel juhtudel (Saar, 2006), langeb kriminaalsete omaduste pärilikul uurimisel hetkel veel rõhk eelkõige isikuomadustele. Serbia kriminoloogia ning sotsioloogia uuringute professor J.Međedović (2016), kes teostas kurjategijate profiiluuringu lähtudes kuue isikuomaduse struktuurimudelist (HEXACO), tõdes, et indiviidi puhul on avatuse puudumine uute kogemuste ja sündmuste suhtes kõige tähtsam kriminaalse käitumise mõjutegur.

HEXACO struktuurimudel käsitleb isikuomadusi nagu ausus-alandlikkus, emotsionaalsus, ekstravertsus, vastuvõtlikkus, kohusetundlikkus, avatus uutele kogemustele (Međedović, 2016).

Avatud käitumise vastandiks (avatuse skaala negatiivseks pooleks) määratles ta tasakaalutu ehk impulsiivse temperamendi, agressiivse ning vaenuliku ehk kättemaksuhimulise suhtumise (Međedović, 2016). Tõlgendatult on tegemist nähtusega, kus kinnised/ mitte-vastuvõtlikud indiviidid on väliste tegurite suhtes tundlikumad ning reageerivad olukorrale vägivalda kasutades.

Kuritegelikku käitumist soodustavate isikuomaduste puhul peab aga lisaks arvestama sellega, et indiid, kes on küll sallimatu ja mitte- vastuvõtlik muutustele, võib samas elada ja üles kasvada keskkonnas, kus ei pruugi eksisteerida väliseid tegureid, mis tema eelsoodumused „käivitaks“. Sama kehtib MAOA geeni mutatsiooni puhul; meessoost isik ei pruugi reageerida küll vihastele või hirmunud näoilmetele, kuid viibides keskkonnas, kus puudub vajadus või surve sooritada kuritegusid, ei põhjusta see antud isikutel ka kriminaalset käitumist.

Lähtudes arengupsühholoogilistest põhimõtetest, on biosotsiaalse teooria puhul tähtsal kohal lapsepõlv. Carolina Ülikooli kriminaalõiguse professor J.C Vaske (2017) on maininud peale geneetiliste riskifaktorite ka kindlaid perekondlikke faktoreid, millega lapseas kokku puutudes võib hiljem välja kujuneda antisotsiaalne käitumine.

Nendeks faktoriteks on stressi ning depressiooni all kannatavad vanemad, halvad suhted vanematega ning vanemate kriminaalne käitumine (Vaske, 2017). Vaske (2017) lisab, et mitmed riskifaktorid esinevad reeglipäraselt korraga, mille koosmõjul kujuneb välja antisotsiaalne käitumismuster või sünniga kaasnev defekt, kui näiteks ema on juba rasedana sügavas depressioonis ning kuritarvitab mõnuaineid.

Siinkohal on tarvilik rõhutada, et igal inimesel võib tekkida geneetilisi mutatsioone juba enne sündi, ning seega ei saa seda nimetada pärilikuks, vaid varajaseks keskkondlikuks mõjuks.

Andmestik, mida käesoleva bakalaureusetöö raames analüüsitakse, ei sisalda kahjuks detailseid andmeid kinnipeetavate varasema elukäigu kohta. Seega puudub informatsioon, kas vabanenud süüdimõistetutel on varasemalt olnud probleeme vaimse tervisega või kas kindel isikuomadus on terve elu vältel pidevalt riskantset käitumist soodustanud. Samuti ei ole teada, kas kinnipeetavatel on lähedasi pereliikmeid, keda on ühtlasi varasemalt karistatud.

Sellele vaatamata sisaldab andmestik isikupära hõlmavaid tunnuseid, mistõttu on võimalik välja selgitada, kas ja millised riskid on erineva sotsiaal-demograafilise taustaga kinnipeetavatel kõige sarnasema väärtusega. Teisisõnu on siin küsimus, kas 783 vabanenud kinnipeetava seas on mõni valdkond või riskitegur, mille skoor on kõikidel sarnane või samaväärne, sest sellise nähtuse puhul saame rääkida otseselt kurjategija profiilist, mitte üldisest segregatsioonist kodanike ja mitte-kodanike vahel.

2.1.3 Keskkondlikud mõjutused

Herbert & Hyde (1985) on täheldanud, et keskkondliku kriminoloogia fookus on suunatud kriminaalsetele sündmustele ning kohtadele, kus see aset leiab. Seega on antud lähenemisviisiks kuritegude ja nende karakteristikute, mitte kurjategijate vaatlemine (Herbert, Hyde, 1985). Lisaks käsitleb antud teooria ka kohaliku sotsiaalse kontrolli hüpoteesi, mille alusel väidetakse, et parema integratsiooniga ning sellest tulenevalt ka suurema ühtekuuluvustundega piirkondades on samuti vähem kuritegevust (Herbert, Hyde, 1985).

Harvardi ülikooli sotsioloogia professor Robert. J. Sampson ning Marylandi ülikooli kriminoloogia professor J. Laub (2005) on maininud, et inimese potentsiaalse kriminaalse karjääri ennustamisel on muutunud standardseks arvestamine väliste teguritega, mis võivad suunata indiviidi kindlal eluetapil kriminaalsele teele. Antud teguritega arvestamine on saanud tavaks eelkõige seetõttu, et teatud asjade kogemine lapsepõlves võib täiskasvanueas väljenduda kriminaalses käitumises.

Üheks argumendiks on siinkohal fakt, et mõningatel juhtudel ei toimu aja möödudes muutusi kurjategija kriminaalses karjääris (Sampson, Laub, 2005), mis tähendab, et indiviid on kindlas keskkonnas asetsevate mõjutegurite tõttu omandanud kriminaalse eluviisi ning see jääb püsima ka vanemaks saades. Teisisõnu sooritab seega osa kurjategijatest kogu oma kriminaalse karjääri jooksul pidevalt samal tasemel kuritegusid (Sampson, Laub, 2005).

Teisalt on aga leitud tõendeid, et üldiselt sooritatakse kõige rohkem kuritegusid noores täiskasvanueas, vanusevahemikus 19-23, millest edasi hakkab kuritegelik aktiivsus aeglustuma. Seega tõstatab antud nähtus vajaduse täiendatud elu trajektoori teooria järele, et sellise tendentsi olemasolu oleks võimalik selgemalt kirjeldada (Sampson, Laub, 2005).

Praegune Elutee/elutrajektoori teooria on välja töötatud arusaamal, et indiviid võib küll oma elu üles ehitada isiklikel valikutel ehk nii-öelda vabal tahtel, kuid seda tehakse siiski varasemate kogemuste ja sotsiaalse raamistiku põhjal (Elder, jt. 2003). Sarnast nähtust, kus inimene „lukustub“ kindla trajektoori peale, tunnistatakse ka kriminoloogiliste uuringute praktikas ja teoorias (Sampson, Laub, 2005). Lisaks on nähtav, et tendentsid, kus inimesel avalduvad täiskasvanueas uuesti nooruses kogetud puudused, eksisteerivad veel mitmes valdkonnas, sealhulgas ka tööalalise eraldatuse ja vaesuse raames.

Bäckmann ja A. Nilsson (2010) on uurinud Rootsi sünnikohordi (SBC) longituud andmekogumikku ning leidnud, et sotsiaalsed probleemid ja vaesus perekonnas avaldavad järeltulijatele tugevat mõju, põhjustades antud taustaga keskikka jõudnud indiviidide seas kaks kuni neli korda tõenäolisemalt tööturult eraldumist ja nõudlust sotsiaalabi järele.

Selle põhjal võib ka osaliselt põhjendada teoreetilisi argumente, mis väidavad, et halbades tingimustes üles kasvamine ning noorukieas vanematelt päritud eluviis avaldub indiviidile mõju kogu elu jooksul, kuigi üldine elukeskkond ja ühiskonnannormid on muutunud.

Samuti on sarnaseid kriitilisi seoseid välja toodud kriminoloogias, sest kriminaaluuringud kajastavad, et mida tugevamad on inimese suhted töö ja perega, seda vähem kuritegusi ta sooritab ja hälbivaks peetavaid käitumisviise praktiseerib (Sampson, Haub, 2005, pp15).

Sellest tulenevalt on tarvilik uurida, kas ka Eestis 2017. vabanenud kinni peetavatel esines selgelt eristatavaid probleeme töökohaga ja suhetes lähedastega, mis on ühtlasi stabiilse elu aluseks. Lisaks on tähtis selgitada välja, millised riskid ilmnevad erineva haridustasemega

kinnipeetavate seas, sest kõrgemalt haritud isikutel on tõenäoliselt paremad tööalased väljavaated ning oskused suhteid üleval hoida ehk sellel tasandil probleeme lahendada.

2.3 KURITEGEVUSE SOTSIOLOOGILISED TÕLGENDUSED

2.3.1 Stigmatiseerimine ja selle mõju

Erving Goffman (1963) on kirjeldanud stigmatiseerimist ehk sildistamist kui nähtust, kus teatud indiviidid tõugatakse igapäevaselt teistest eemale omaduste tõttu, millesse suhtutakse ühiskonnas üldiselt negatiivselt.

Moore, jt (2017) on täheldanud, et stigmatiseeritus on nähtus, kus kindlad ühiskonnaliikmed ning alamgrupid on surutud positsiooni, kus neid stereotüüpide alusel diskrimineeritakse ning nende osalust kogukondlikes tegevustes piiratakse.

Stigma mõjude uurimisel keskendutakse peamiselt isiklikule stigmale (*self-stigma*), sest varasemalt on leitud, et sildistatav ühiskonnaliige allub ühel hetkel diskrimineerimisele ning kaotab oma tegeliku identiteedi, pidades edaspidi tema kohta käivaid stereotüüpe tõesteks (Moore, jt. 2017). Teisisõnu on tegemist internaliseerumisega, kus välised normid ning arusaamad saavad inimese identiteedi osaks.

Stigmatiseerimine võib olenevalt spetsiifilisest keskkonnast aset leida väga erinevate omaduste põhjal, kuid üldjuhtudel peetakse kurjategijad üheks populatsiooniks, keda kõige rohkem sildistatakse ning marginaliseeritakse (Moore, jt, 2017).

Moore, Stuewigja Tangney (2012) uurisid stigmatiseerimise mõju vanglast vabanenud süüdimõistetutelening leidsid, et mida rohkem tajusid füüsilise vägivalla eest süüdimõistetud avalikku sildistamist, seda tõenäolisemalt saatsid nad 12 kuu jooksul korda uue vägivaldse kuriteo.

Samas leiti, et mitte-vägivaldsetele süüdimõistetutele stigmatiseerimine retsividismile kaldumist ei põhjusta. Moore. Jt (2012) selgitavad antud olukorda sellega, et ühiskonnas nähakse vägivaldse kuriteo eest süüdimõistetut eelkõige kui stereotüüpset kriminaali, mistõttu on sellise taustaga süüdlased avatud suuremal määral avalikule stigmatiseerimisele.

Tänapäeval on aga mistahes kriminaalse ajalooga isikutel raskem ühiskonnas uuesti integreeruda (Landa, Loeffler, 2016). Paratamatult on see põhjustatud asjaolust, et internet

võimaldab kergesti ligipääsu informatsioonile, sealjuures aegunud kriminaalkaristuste detailidele, mistõttu kasutavad tööandjad ning elamispindade üürileandjad antud võimalust ära selekteerimaks välja puhta taustaga ehk nende silmis usaldusväärsemaid isikuid (Landa, Loeffler, 2016). Ühendriikides Landa & Loeffleri (2016) poolt teostatud kvalitatiivses uuringus väljendasid kunagised kinnipeetavad seega kurbust ning frustratsiooni selle üle, et kuigi nad on oma kuriteo eest karistust juba kandnud, jätkub nende karistamine lõputult edasi stigmatiseerimise kujul.

Antud bakalaureusetöös analüüsitav andmestik ei sisalda otseselt vabanenud süüdimõistetute emotsionaalset seisundit seoses sildistamisega, kuid andmestikus on olemas eelnevalt mainitud isikupära kirjeldavad riskitegurite tunnused ning ühtlasi tunnus „istumise järk“. Seega on võimalik vaadelda, kas 2017. vabanenud süüdimõistetutel, kes olid karistust kandmas teist või enam korda, on näha erinevusi isiklikes hoiakutes ja suhtumises teistesse/ühiskonda kui neil, kes on esimest korda karistust kandmas?

2.4 KRIMINAALSUS JA EBAVÕRDSUS EESTI NÄITEL

2.4.1 Kodakondsus

Eesti poliitiline situatsioon seoses endiste NSVL kodanikega on oma pikaajalise kestvuse tõttu eriline ja maailma mastaabis erandlik, mistõttu avaldub siin võimalus võrrelda kriminaalsuse taset ja ebavõrdsust kodanike ehk eestlaste ja mitte-kodanike vahel. Võrreldes Eesti situatsiooni eelnevalt mainitud Ühendriikides elava afroameeriklastest vähemusega, võib öelda, et Ameerika Ühendriikide ühiskondlik suhestatus on staatilisem – rassiline eristatavus jääb vaatamata kodakondsusele alles.

Eesti rahvusliku jaotuse erilisus seisneb seetõttu asjaolul, et riigis elavad peale eestlaste veel vene keelt emakeeleks pidavad Eesti kodanikud, eesti keelt emakeeleks pidavad vene päritoluga Eesti kodanikud, Vene Föderatsiooni kodanikud ning määratlemata kodakondsusega isikuid, kes on valdavalt vene päritoluga, kuid võivad ühtlasi vallata ka riigikeelt. Lisaks võib määratlemata kodakondsusega isik alati omandada ka Eesti kodakondsuse, kui ta täidab nõutud kriteeriumid, mis soodustavad tema lõimumist Eesti ühiskonnaga.

Võrreldes aastaga 2000, oli määratlemata kodakondsusega inimeste arv vähenenud aastaks 2017 92423 inimese võrra (Statistikaamet, 2010; 2017), mille põhjal saab järeldada, et märkimisväärne osa endistest NSVL kodanikest on olnud võimelised uue keskkonnaga kohanema ning Eesti kodakondsustaotluses ettenähtud etapid läbi käima. Sellegipoolest tuleb aga lisaks arvestada 17 aastase pikkuse ajavahemikuga, sest antud perioodi jooksul on osa määratlemata kodakondsusega isikuid ka surnud.

Keskendudes teguritele, mille põhjal on siinseid elanikke võimalik üksteisest eristada, ilmneb, et aastal 2017 elasid jätkuvalt mitte-eestlased eestlastega võrreldes suuremal määral suhtelises vaesuses. Suhtelise vaesuse määr erines eestlaste ja mitte-eestlaste vahel 8,5% võrra, küündides mitte-eestlaste seas 28,7% piirini (Statistikaamet, 2017). Sarnased erinevuseid trendides on nähtavad veel mitmetes majanduslikes aspektides, sealhulgas netosissetuleku, pikaajalise töötuse ning materiaalse ilmajätuse lõikes (Statistikaamet, 2017).

2017. aasta seisuga oli Eesti vanglates emakeelega kinnipeetavaid 41% ning vene keelt emakeeleks pidavaid isikuid oli 56%. 64% kinnipeetavatest oli sealjuures Eesti kodakondsusega ning 26% määratlemata kodakondsusega. Noorim kinnipeetav oli 15-aastane ning vanim 79- aastane (Tüllinen, 2017).

Siinkohal on äärmiselt märkimisväärne määratlemata kodakondsusega vangide osakaal Eesti vanglates, sest aastal 2017 oli kodakondsuseta inimeste arv vähenenud 77926ni (Statistikaamet, 2017), kellest 715 viibis kinnipidamisasutustes (Tüllinen, 2017), moodustades üle veerandi (26%) vanglate populatsioonist.

Arvestades asjaolusid, et aastal 2017 oli Eesti kodakondsusega inimesi vanuses 15-79 858833 ning määratlemata kodakondsusega inimesi samas vanusevahemikus 73902 (Statistikaamet, 2017), ilmneb tõsiasi, et määratlemata kodakondsusega inimene võib Eestis sattuda ligikaudu viis korda tõenäolisemalt vanglasse kui eestlane (Tabel 1).

Kuigi Eestis elavad määratlemata kodakondsusega ehk endise NSVL kodanikud on valdavalt vene päritoluga, on vene kodakondsusega ning määratlemata kodakondsusega inimeste kriminaalne käitumine erinev. Aastal 2017 oli vanusevahemikus 15-79 vene kodakondsusega inimesi 71423 (Statistikaamet, 2017) ning vene kodakondsusega kinnipeetavad moodustasid sealjuures 7% Eesti vanglate populatsioonist (Tüllinen, 2017). Selle põhjal ilmeb, et vene

kodaniku vanglasse sattumise tõenäosus on määratlemata kodakondsusega isiku omast 3,67 korda madalam (Tabel 1). Kuigi vene kodanik satub eestlasega võrreldes siiski 1,3 korda tõenäolisemalt kinnipidamisasutusse, ei saa sellegipoolest siinkohal väita, et mitte- Eesti kodanikuks olemine ja sellest tulenev segregatsioon oleks selles kontekstis niivõrd tugevaks kuritegeliku käitumise ajendiks.

Tabel 1: Kinnipeetavad Eestis 2017 ning vangi sattumise tõenäosus kodakondsuse ning vanusevahemiku lõikes

Kodakondsus	elanike arv vanuses 15-79 Eestis aastal 2017	Kinnipeetavaid Eestis aastal 2017	Osakaal Eesti vanglates	Vanglasse sattumise tõenäosus
Eesti	858833	1727	64%	1:500
Vene	71423	188	7%	1:385
Määratlemata kodakondsus	73902	715	26%	1:105

* Kalkulatsioon on teostatud järgmiselt: kinnipeetavate arv/ elanike arv vanuses 15-79 = tõenäosus . Lisaks näide lahenduskäigust: Eestlaste arv vanuses 15-79 = 858833 , eestlastest kinnipeetavate arv 1727. $1727/858833 = 0,002$. $0,002 * 500 = 1$. Eestlase vanglasse sattumise tõenäosus 1:500

Allikad: statistikaamet RV069, Kuritegevus Eestis 2017 Ahven. Jt (2017).

2.4.2 vanus

Vaadeldes 2017. aasta Eesti kuritegevuse statistikat vanuselises koosseisus, on näha, et praeguse seisuga on aastaid kestnud noorte vangide arvu vähenemine ja vanemaealiste kinnipeetavate arvukuse kasv (Tüllinen, 2017). Kuna antud situatsioon vastandub eelnevalt mainitud Robert. J. Sampson ning J. Laubi seisukohtadele, on vajalik siinkohal leida seletusi, miks on Eestis teistsugused trendid.

Olukord, kus 14-24 aastaste kinnipeetavate osakaal langeb seitsme vanusegrupi võrdluses neljandale kohale, on üpris hiline nähtus. 2017. aasta kuritegevuse aruandest lähtudes on lisaks näha, et veel 2014. aastal moodustasid antud vanusevahemikus olevad kinnipeetavad teiste vanusegruppidega võrreldes arvukuselt kolmanda ning aastal 2010 teise koha.

Justiitsministeeriumi väljaandes „Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018“ (2010) on fikseeritud omavalitsustes esinev kitsaskoht, kus alaealiste kuritegeliku teele sattumise vältimiseks ning riskilaste varajaseks tuvastamiseks puudus aastal 2010 kasvukeskkonnas esinevate probleemide varajase tuvastamise süsteem, mistõttu seati eesmärk selle väljatöötamiseks. Lisaks toodi välja, et sotsiaalministeeriumil koos kohalike omavalitsustega tuleb arendada lapsevanemate vanemlikke oskusi ning parandada valdkonna spetsialistide koostööd.

Sellele vaatamata hakkas alaealiste kuritegevuse tase langema juba aasta varem, tehes suure muutuse võrreldes aastaga 2008, kus alaealiselt sooritatud kuritegude arv tõusis 2289ni (Tamm, 2011). Edasi, aastatel 2010- 2017 on alaealiste poolt sooritatud kuritegude üldtase hakanud stabiilselt langema, mille põhjal on võimalik järeldada, et situatsioon on muutunud paremaks ja aina vähem alaealisi ning noori täiskasvanud satub vanglatesse.

Alates aastast 2016 on aga alaealiselt sooritatud kuritegude arv jäänud ligikaudu 1000 kuriteo toimepanemise piiresse (Tamm, jt. 2017). Seega on ühest perspektiivist siinkohal toimunud positiivne muutus, mis võib tuleneda asjaolust, et kuritegelike juhtumite langemisele alaealiste seas on aidanud kaasa puuduste likvideerimine riskinoorte suunatud ennetustöös, kuid hetkel teadmata asjaolude tõttu on alaealiselt sooritatud kuritegude arv jäänud siiski püsima 1000 kuriteo juurde aastas.

Vanusepõhisel võrdlemisel aastakümnete lõikes on veel lisaks vajalik keskenduda sellele, et

ühel ajajärgul sündinud isikud jõuavad iga viie aasta tagant järgmisesse vanusegruppi. Seega võib muutus vanuselise koosseisu osakaalus tuleneda teistsugusest üles kasvamise keskkonnast või sündimuse kordaja langemisest riigis, kuid nüüdseks vanemate, probleemse taustaga isikute kuritegelik karjäär pole aastate jooksul tegelikult märkimisväärselt muutunud. Kuna noorte isikute kuritegevuse tase on siiski teinud märkimisväärse muutuse, on siinkohal tarvilik selgitada välja, kas erinevas vanuses kinnipeetavatel on ka märgatavaud erinevusi riskihindamise skoorides, mis on ühtlasi esimese uurimisküsimuse üheks osaks.

3. PROBLEEMISEADE

Teoreetiliste seisukohtade ning Eesti kohta käiva sotsiaal-majandusliku ja kriminaalstatistika uurimisel ilmnes, et algselt esitatud uurimisküsimused on asjakohased. Fakt, et 2017. aastal võis määratlemata kodakondsusega inimene sattuda vanglasse viis korda tõenäolisemalt kui Eesti kodanik, on üheks aluseks, miks on käesoleva bakalaureusetöö analüüsi raames vajalik selgitada välja erineva sotsiaal-demograafilise taustaga kinnipeetavate retsidiivsusele kaldumise suurimad riskid.

Ühtlasi on selge, et vähemusrahvused kalduvad suuremal määral retsidiivsusele ka mujal maailmas, sealjuures Ameerika Ühendriikides. Selle põhjal moodustub aramus, et vähemuse alla kuuluvate isikute tõrjumine ning sildistamine on reaalselt olemas. Kuna rahvus/kodakondsus prognoosib siinkohal tõenäoliselt retsidiivsuse taset, on vajalik lisaks uurida, kas ka süüdimõistetute vanus ja haridustase ennustavad kindlaid riske kindlates valdkondades. Selleks on esitatud uurimisküsimus, kas 2017. aastal vabanenud süüdimõistetute riskitegurite olemasolus esineb selgeid erinevusi kodakondsuse, haridustaseme ja vanuse lõikes?

Lisaks ilmnes korduvalt, et erinevad keskkonnategurid mõjutavad oluliselt indiviidi valikuid ja kriminaalse karjääri välja kujunemist. Konkreetseteks teguriteks on teooriast lähtuvalt kindla töökoha puudumine ning suhted lähedaste inimestega. Need kaks riskitegurit on olemas ka andmestikus, mida bakalaureusetöö raames analüüsitakse.

Teiseks uurimisküsimuseks on seega, kas ja millise taustaga Eestis 2017. aastal vabanenud kinnipeetavatel esines selgelt eristatavaid probleeme töökohaga ning suhetes lähedastega?

Kolmas uurimisküsimus, mis vaatlleb riskiskoori määra erinevusi korduvkurjategijate ja esimest korda karistust kandvate kinnipeetavate seas, põhineb nii biosotsiaalsel kui ka keskkondlike mõjutuste teorial. Kuna retsidiivsust võib põhjustada ka sildistamine ehk endiste kinnipeetavate tõrjumine ühiskonnas, võivad kolmanda uurimisküsimuse raames saadud tulemused mitmetähenduslikud. See tähendab, et korduvkurjategijate riskitegurite skoor võib oleneda nii tõrjutusest ühiskonnas, halvast keskkonnast kui ka kriitilistest isikuomadustest. Kolmandaks ja viimaseks uurimisküsimuseks on, kas 2017. aastal vabanenud süüdimõistetutel, kes olid karistust kandmas teist ja enamat korda, on suuremad riskid seoses hoiakutega, materiaalse kindlustatusega ja isikupäraga kui neil, kes on esimest korda karistust kandmas?

Antud töö eesmärgiks on tuvastada, kas ja millised erinevused olid 2017. Aastal vabanenud kinnipeetavatel kolme kindla valdkonna riskiskoorides, kuid skooride kujunemise põhjuslikkust faktide alusel spetsiifilisemalt ei käsitleta.

Käesolev bakalaureusetöö keskendub Eestis 2017. aastal vabastatud kinnipeetavate profiilidele, selgitamaks välja, kas ja millise sotsiaal-demograafilise taustaga isikutel on selgelt eristatavaid riske retsidiivsust ennustavates valdkondades. Selleks vaadeldi kolme kriminoloogilist ning ühte sotsioloogilist teooriat, mille abil tõlgendati 2017. aastal Eestis vabanenud süüdimõistetute riske seoses isikupäraga, hoiakutega, oskustega ja sotsiaal-majandusliku olukorraga. Töö eesmärgiks oli vaadelda kinnipeetavate sotsiaal-demograafilist tausta, et teha kindlaks, kas ja millise taustaga isikutele on vaja tulevikus ennetustööga rohkem tähelepanu pöörata sõltuvalt nende kodakondsusest, rahvusest, vanusest ning haridustasemest.

4. METOODIKA

4.1 Andmete taust

Igal kuriteo toime pannud isikul on kuritegelik karjäär, mis moodustub aegrealt esimesest kuriteost viimaseni (Farrington, 1997). Kuigi kuritegeliku karjääri algust ja lõppu on konkreetse isikul puhul väga raske ennustada, on kaasaegse riskihindamise üheks metoodiliseks lähenemiseks kurjategija isikupära ja sotsiaal-majandusliku eluviisi välja selgitamine ja selle põhjal rehabilitatsiooni teostamine. Antud lähenemine võimaldab karistuse kandmise lõppfaasis hinnata muutusi, mis on toimunud kinnipeetavaga karistuse kandmise jooksul (Grünberg, 2016).

Kuna kriminaalne käitumine on seotud sotsiaalsete ja isiklike probleemidega, võimaldab riskihindamine välja selgitada süüdimõistetud elukäigu ja probleemid, mille alusel jõutakse kuritegeliku käitumise põhjuseni. Probleemide selgumisel on süüdimõistetule võimalik määrata kohtlemistase, mis sõltub riskide arvust ja intensiivsusest (Savitš, 2016).

Riskihindamist võib teisisõnu nimetada kui instrumendiks, millega on võimalik tõsta karistuse efektiivsust, eraldades väiksema ja kõrgema riskiga kinnipeetavad üksteisest (Grünberg, 2016). Hetkel kasutusel olev riskihindamine võimaldab selgitada välja kinnipeetavate kuritegeliku käitumise põhjused, uue kuriteo toimepanemise tõenäosuse, ohtlikkuse ja läbi viidavaid tegevusi, millega mõjutada süüdimõistetut käituma õiguskaualekalt (Grünberg, 2016).

Analüüsi teostamisel kasutatav andmestik 2017. aastal vabanenud süüdimõistetute riskihindamine sisaldab loetelu 783 endistest ning ka samal aastal uuesti süüdimõistetud kinnipeetavatest, kellele on vanglas veedetud perioodi jooksul teostatud enne karistuse täide viimist ning vabastamist dünaamiliste riskitegurite hindamine. Tegemist on ühel aastal vabanenud süüdimõistetute kogupopulatsiooniga Eestis.

4.2 Tunnuste kirjeldus

Käesolesvas töös analüüsitakse 2017. aastal vabanenud süüdimõistetu riskihindamise tulemusi. Andmestik sisaldab loetelu 29 dünaamilisest riskitegurist ehk tunnusest, mis on kriminaalhooldajate poolt hinnatud skaalal 0, 1, 2. 0 tähendab, et see tegur pole kuriteo põhjusega seotud, 1, et võib olla kuriteo sooritamise põhjuseks ning 2, et see tegur on suure tõenäosusega kuriteo sooritamise põhjuseks. Seega, mida suurem on indeksi või üksiku tunnuse väärtus, seda kõrgem on risk ehk seotus kuriteo toimepanemisega.

Käesoleva töö raames valiti andmestikust välja kuus sõltumatut tunnust, mille abil uurimusküsimustele vastused leida. Valitud sõltumatuteks tunnusteks on; kodakondsus, haridustase, vanus vabanemisel, sugu, istumise järk ja suhted lähedaste pereliikmetega.

2017. aastal vabanenud kinnipeetavate seas oli lisaks Eesti, Vene ning määratlemata kodakondsusega isikutele ka Läti, Nigeeria ning Valgevene kodakondsusega vabanenuid. Kuna antud viimase kolme kodakondsusega isikuid oli kokku 8 ehk moodustasid üldpopulatsioonist ligikaudu 1%, jäeti antud isikud analüüsist välja.

Seega koosneb analüüsi kaasatav tunnus „kodakondsus“ edaspidi kolme erineva kodakondsusega indiviidest, mistõttu on analüüsi kaasatud ka kolm kodakondsuse kategooriat: Eesti, Vene, määratlemata kodakondsus.

Tunnus „haridustase“ koosnes andmestikus algselt 14 erinevast haridusastmest, mistõttu tuli sarnase haridustasemega kinnipeetavaid kokku koondada, et regressioonianalüüsi tulemused oleksid loetavad. Kuna kõrgharitud kinnipeetavaid oli ainult 19, liideti need süüdimõistatud kokku keskharitud kinnipeetavatega, keda oli 154. Lisaks liideti omavahel kokku algharitud ja põhiharitud süüdimõistatud, sest algharidusega isikuid oli ainult 14. Sellest tulenevalt kasutatakse analüüsis antud tunnuse vaatlemisel nelja kategooriat: alg- ja põhiharidusega, kutseharidusega, keskeri haridusega, kesk- ja kõrgharidusega kinnipeetavad.

Antud andmestik ei sisalda tunnust, kus oleks eraldi välja toodud kinnipeetavate sünnikuupäevad. Selle asemel on olemas tunnus vanuse kohta, millal kinnipeetav vabaneb ehk „vanus vabanemisel“. Kuna andmestik koosneb kinnipeetavatest, kes vabanesid kõik 2017. aastal vanglast erinevatel põhjustel, saab seda tunnust kasutada üldisema ülevaate

saamiseks. Tuleb märkida, et keskmine vanus vabanemisel 783 vangi seas oli 36 ning keskmine karistuse kandmise pikkus 2,34 aastat ehk 2 aastat ja 4 kuud. Vältimiseks multikollineaarsust antud tunnuse ning tunnuse „istumise järk“ vahel, teostati eraldi lineaarne regressioonanalüüs moodustatud indeksite ning tunnuse „vanus vabanemisel“ raames.

Tunnuse „istumise järk“ sisaldab informatsiooni, mitmendat korda iga kinnipeetav karistust kannab. Antud tunnust analüüsi raames eraldi ei muudetud ning 783 kinnipeetavat jagunevad siinkohal järgnevalt: 171 esimest korda, 260 teist ja kolmandat, 163 neljandat ja viiendat ning 185 kuuendat ja enamat korda karistust kandvat isikut.

Tunnus „sugu“ kaasati samuti analüüsi algsel kujul. 2017. aastal vabanes 729 meest ning 54 naist, mistõttu on tegemist pigem tunnusega, mille eesmärk on antud töö raames anda üldist lisainformatsiooni.

Viimaks vaadeldi analüüsi raames tunnuse „ Suhted lähedaste pereliikmetega“ väärtusi. Tunnust ei muudetud ning selle algseks skaalaks on 0, 1, 2.

Järgnevalt valiti 29 dünaamilise riskiteguri seast välja tunnused vastavalt nende tähendusele, et koostada erinevaid indekse ehk sõltuvaid tunnuseid. Indeks tähendab siinkohal koondtunnust, mis koosneb mitmest kokku liidetud algsest riskitegurist. Antud toiming, kus kindlat valdkonda kirjeldavad tunnused koondatakse üheks tunnuseks, viiakse läbi parema statistilise ülevaate saamiseks.

Kuna andmestikus on tunnuseid, mis ei ole teiste tunnustega seotud, ei saa nendest indekseid koostada. Indeksi põhimõte on seega liita tunnused, mille väärtused moodustavad kinnipeetavate seas kindlaid mustreid. See tähendab, et kui kinnipeetavatel oli näiteks probleeme varasema töökäigu kirjeldusega, oli neil üpris tõenäoliselt probleeme ka isikliku majandusliku olukorraga, mistõttu võib need kaks tunnust liita ühe indeksi alla ja nimetada seda „materiaalseks heaoluks“.

Selliseid indekseid koostatakse nii esmase riskihindamise kui ka viimase riskihindamise kohta, et võrrelda, millised olid sõltumatute tunnuste väärtused enne karistuse kandmist ja enne vanglast vabanemist. Selline vaatlus annab kokkuvõtva ülevaate, kuidas muutusid erineva taustaga kinnipeetavatel erinevad retsidiivsust prognoosivad riskid karistuse kandmise jooksul.

2017. aastal kinnipeetavate riskide analüüsimiseks on koostatud järgmised indeksid:

1. Hoiakuid ja suhtumist kirjeldav indeks tunnustest *töössesuhtumine, isiku hoiakud enda suhtes, suhtumine ametiisikutesse, kuritegelikud hoiakud ning suhtumine ühiskonda/kogukonda.*
2. Ohtlikku isikupära ja suhteid kirjeldav indeks tunnustest *riskiv, hoolimatu ning teisi ära kasutav elustiil, õpi-ja käitumisraskused, impulsiivsus, suhted lähedaste pereliikmetega, probleemide lahendamise oskus.*
3. Materiaalset heaolu kirjeldav indeks tunnustest *isiku majanduslik olukord, eluaseme sobilikkus ning töökäigu kirjeldus.*

Indeksid koostati üksikute riskitegurite ehk tunnuste kokku liitmisel, mille algne skaala oli 0,1,2. Indeksites olevad tunnused on kõik sama kaaluga. Peale kokku liitmist korrutati iga indeks läbi vastava arvuga, et kõikidel indeksitel oleks võrdne skaala 0-100. See oli vajalik, sest materiaalsel heaolu kirjeldav indeks koosnes ainult kolmest tunnusest, mistõttu ei olnud selle enam võrdneväärne kahe ülejäänud indeksite skaaladega.

Indeksite koostamisel tuleb lisaks vaadelda nende reliaablust ehk usaldusväärsust, mis viitab mõõtmise järjekindlusele. Antud analüüsi raames on tähtis, et koostatud indeksid võimaldaksid piisaval määral kirjeldada ühe spetsiifilise valdkonna riske. Seega vaadeldi iga koostatud indeksi puhul tunnuste Cronbachi alfa tulemust, et selgitada välja, kas üldise loogika järgi ühe indeksi alla koondatud tunnused on tegelikkuses ka omavahel seoses. Allpool on esitatud cronbachi alfa tulemused iga koostatud indeksi lõikes.

Esmase riskihindamise Indeks	Cronbachi alfa
Hoiakud ja suhtumine	,609
Materiaalne heaolu	,514
Isikupära ning suhted	,520

Viimase riskihindamise Indeks	Cronbachi alfa
Hoiakud ja suhtumine	,643
Materiaalne heaolu	,537
Isikupära ning suhted	,504

Hoiakute ja suhtumise indeks loodi põhimõttel, et kinnipeetavate vaateväljad oleks kajastatud. Tugev/ohklik meelestatus millegi suhtes võib prognoosida indiviidi vastuvõtlikkust muutustele, mida käsitleti peatükis biosotsiaalsuse kohta ning see mõjutab selgelt isiku võimekust läbida rehabilitatsioon edukalt. Lisaks saab hoiakute indeksis olevaid tunnuseid nagu „suhtumine endasse“ ja „suhtumine ühiskonda/kogukonda“ seostada stigma ehk sildistamisteooriaga. Teisisõnu on alust arvata, et kinnipeetavad, kes on ühiskonnas tõrjutud, suhtuvad ka endasse halvemini ning näevad ühiskonda/kogukonda kriitiliselt, soodustades seega uuesti kuritegelikule teele pöördumist.

Isikupära ja suhete indeksi eesmärk on kirjeldada kinnipeetavate võimekust ja stabiilsust. Selle indeksi koostamisel valiti tunnused, mis väljendavad selgelt, kas süüdimõistatud oskavad enesega toime tulla, rasketes olukordades hakkama saada ning hoida stabiilsena oma suhteid ja elustiili. Stabiilsust ja jätkusuutlikust prognoosivaid tegureid on mainitud nii keskkondlike mõjutuste teoorias kui ka biosotsiaalse teooria osas. Antud kahe teooria põhipunktid, millega ka selle indeksi koostamisel arvestati on järgmised: Halvad suhted vanematega on üks kriminaalsuse riskifaktoritest, Vaesus ja suutmatus probleeme lahendada perekonnas põhjustab järeltulijatel kuni neli korda tõenäolisemalt samasugusele järele sattumist, Agressiivsus on päritav ning suunab antud omapäraga indiivididel ebasoodsas keskkonnas kriminaalsele teele. Lisaks tuleb märkida, et antud indeks väljendab eelkõige riske, mis on seotud kinnipeetavate vaimse, sotsiaalse ning oskusliku taustaga.

Materiaalse heaolu indeksi koostamisel arvestati asjaoluga, et 40% Eesti toime pandud kuritegudest on varavastased (Ahven, 2017). Seetõttu on eesmärgiks antud indeksi abil tuvastada, millise sotsiaal-demograafilise taustaga isikud sooritavad eelkõige varavastaseid kuritegusid, kinnitamaks, et Eestis esineb ebavõrdsust ning segregatsiooni, mis sunnib kindlaid ühiskonnagruppe asuma kriminaalsele teele. Teooria alusel oli eelnevalt selge, et mitte-eestlased on Eestis ligikaudu 8,5% suuremal määral suhtelises vaesuses (Statistikaamet, 2017) ning määratlemata kodakondsusega isik satub Eestis viis korda tõenäolisemalt vanglasse kui Eesti kodakondsusega isik (Tabel 1).

4.3 Analüüsimetod

Andmete analüüsimisel kasutatakse lineaarset regressioonanalüüsi, leidmaks vastused kolmele uurimusküsimusele. Seega koostatakse 12 erinevat lineaarse regressiooni mudelit analüüsimaks riskihindamise indeksite seoseid hariduse, kodakondsuse, vanuse, lähedaste suhetega ning sellega, mitmendat korda isikut on eelnevalt karistatud. Kuna riskihindamine teostati igale kinnipeetavale kahel korral, enne vanglakaristuse kandmist ning enne vanglast vabanemist, tuli ühtlasi moodustada hoiakute, isikupära ja suhete ning materiaalsel heaolu kirjeldavad indeksid esmase riskihindamise ja viimase riskihindamise põhjal, mistõttu on analüüsis kasutatavaid indekseid kokku kuus.

Moodustatud kuus indeksit on teostatud regressioonanalüüsides alati sõltuvad tunnused. Sõltumatuteks tunnusteks on haridustase, kodakondsus, vanglakaristuse järk, RH suhted lähedaste pereliikmetega, vanus vabanemisel ning üldiseks lisainformatsiooniks tunnus „sugu“.

Lineaarse regressioonanalüüsi teostamiseks on selle töö raames kõige tähtsam, et sõltumatud tunnused ei oleks omavahel seoses, sest multikollineaarsus tekitab tulemustes moonutusi. Selle vältimiseks on vajalik vaadata tolerantsuse määra, mis peab olema $> 0,8$. Käesoleva analüüsi teostamisel multikollineaarsusega probleeme ei esinenud, madalaimaks tolerantsi määraks andis kutsehariduse tunnus väärtusega 0,86.

Regressioonanalüüsis on hariduse raames taustakategooriaks määratud tunnus „alg- ja põhiharidus“, mistõttu tähendab, et mida suurem on regressioonikordaja väärtus, seda väiksem on kõrgemalt haritud kinnipeetavate indeksi skoor võrreldes taustakategooria alla kuuluvate kinnipeetavatega.

Kodakondsuse lõikes on taustakategooriaks määratud Eesti kodakondsusega kinnipeetavad, mis tähendab, et regressioonikordaja väärtus oleneb sellest, kas Vene ning määratlemata kodakondsusega süüdimõistetute indeksi skoor on eestlastega võrreldes suurem või väiksem.

5. ANALÜÜS

Analüüsi raames leitakse esmalt vastus bakalaureusetöö raames esitatud küsimusele, kas 2017. aastal vabanenud süüdimõistetute riskitegurite olemasolus esineb selgeid erinevusi kodakondsuse, haridustaseme ja vanuse lõikes? Selleks vaadeldakse, kuidas muutuvad moodustatud indeksite väärtused sotsiaal-demograafiliste tunnuste lõikes. Sooritatud regressioonanalüüsid sisaldavad informatsiooni kolmele küsimusele vastamiseks. Esmalt tuuakse välja erineva taustaga kinnipeetavate riskide erinevused seoses moodustatud hoiakute/suhtumise indeksiga. Hoiakute ja suhtumise indeksi põhimõte on kirjeldada vangide meelestatust erinevate isikute, ühiskonna ning iseenda suhtes. Kriitiliste hoiakute olemasolu prognoosib osaliselt, kui vastuvõtlikud on erineva taustaga kinnipeetavad rehabilitatsioonile ning millised on 2017. vabanenud vangide üldised väljavaated.

Järgnevalt kirjeldatakse samade kriteeriumite alusel tulemusi seoses materiaalse heaolu ja isikupära indeksiga, kus on eraldi välja toodud esmase ja viimase riskihindamisega seotud nähtused ja vahepealsed muutused. Kuna materiaalne heaolu, vaesus ning ebavõrdsus on olnud antud bakalaureusetöö läbivaks teemaks, keskenduti ka selle indeksi ja üksiktunnuste skooridele detailsemalt ning moodustati lisaks 2. uurimisküsimus.

Teine uurimisküsimus, kas kinnipeetavatel esines selgelt eristatavaid riske seoses töökäigu kirjeldusega, majandusliku olukorraga ning suhetes lähedastega, on seega edasiarendus esimesest, sest teoreetilise osa põhjal ilmnes, et tegemist on ühe oluliseima aspektiga, mida on võimalik antud bakalaureusetöö analüüsi raames ka täpsemalt käsitleda.

Et vastata kolmandale uurimisküsimusele, kaasati regressioonanalüüsi sõltumatu tunnus „istumise järk“, mis kirjeldab, mitmendat korda iga kinnipeetav sel hetkel karistust kandmas oli.

5.1.1 Kinnipeetavate riskid seoses hoiakute ja suhtumisega

Antud andmestik sisaldab viite tunnust ehk kriminaalhoolduse mõttes tegurit, mis kajastavad kinnipeetavate suhtumist ning hoiakuid. Nendeks tunnusteks on: töösse suhtumine, suhtumine ametiisikutesse, suhtumine ühiskonda/kogukonda, kuritegelikud hoiakud ning isiku hoiakud enda suhtes (Tabel 2).

Tabel 2. Hoiakuid ja suhtumist kajastavate tunnuste keskmine riskitase 783 kinnipeetava seas

Esimene riskihindamine			Viimane riskihindamine		
Riskihinnangute tunnused	Keskmine	Std. Hälve	Keskmine	Std.Hälve	Muutus võrreldes esmase riskihindamisega
RH 4.5 Töösse suhtumine	0,59	.643	0,59	0,657	0,00
RH 7.2 Isiku hoiak enda suhtes	0,50	.641	0,47	0,595	-0,03
RH 9.1 Kuritegelikud hoiakud	1,09	.676	1,09	0,634	0,00
RH 9.2 Suhtumine ametiisikutesse	0,44	.608	0,43	0,605	-0,01
RH 9.4 Suhtumine ühiskonda / kogukonda	1,59	.530	1,62	0,516	0,03
29 Riskihindamisel käsitletud tunnuste keskmine kokku	0,93		0,92		-0,01

* Antud juhul ja ka edaspidiselt kasutatakse tabelites andmete kirjeldamisel riskihindamise lühendit RH.

Riskihinnangu tulemused seoses suhtumise ning hoiakutega olid 783 kinnipeetava lõikes olid enamjaolt madalad. Kõige väiksemal määral oli esmase riskihindamise kohaselt

kinnipeetavatel probleeme suhtumisega ametiisikutesse, hoiakutega enda suhtes ning töössesuhtumisega, moodustades 0,1,2 skaalal keskmise vastavalt 0,44, 0.50 ja ,059 punkti (Tabel 2). Antud tunnuste lõikes oli aga suurem risk sesoes suhtumisega ühiskonda/kogukonda, mille skoor oli kinnipeetavate populatsioonil keskmiselt 1,59 punkti 2-st. Kuritegelikute hoiakute skooriks kujunes 1,09 (Tabel 2). Kuigi üldjoontes võib järeldada, et kinnipeetavate kriminaalne meelestatus ehk suhtumine ning riskantsed hoiakud ei ole niivõrd tugevad, tekitab tunnuse „suhtumine ühiskonda/kogukonda“ kõrge skoor küsimuse, mida selle teguri all täpsemalt vaadeldi.

Vaadeldes aga regressioonianalüüsi tulemusi esmasel riskihindamise kohta, selgub, et kõige väiksemal määral on suhtumine ja hoiakud olnud kuriteo sooritamise põhjuseks keskeri haridusega kinnipeetavatel (Tabel 3). Lisaks peab märkima, et peaaegu samaväärselt madalad riskid on ka keskhariduse ning kõrgharidusega süüdimõistetute seas. Statistiliselt olulisi seoseid ei leitud aga kutseharidusega kinnipeetavate puhul.

Regressioonianalüüs kajastab siinkohal lisaks, et Eesti ja määratlemata kodakondsusega kinnipeetavate seas ei esine statistiliselt olulisi erinevuseid seoses hoiakutega. Vene kodakondsusega kinnipeetavatel on aga märkimisväärselt madalamad riskid kui eestlastel (Tabel 3). Siin on vajalik täpsustada, et selles andmestikus on ainult 31 Vene kodakondsusega kinnipeetavat, mistõttu võib antud tulemuse usaldusväärsuse seada ka kahtluse alla.

Võrreldes esmase riskihindamisega on märgatav, et keskeri, kesk- ja kõrgharidusega kinnipeetavateriskide erinevus võrreldes taustakategooria ehk alg- ja põhiharidusega kinnipeetavatega on suurenenud, kuid keskeri haridusega isikud on jätkuvalt kõige madalama riskiga grupp (tabel 3). Muutuseid ei ole toimunud aga kodakondsuse lõikes – Eesti ja määratlemata kodakondsusega isikute seas ei ole endiselt hoiakuga seotud riskides erinevusi. Erinevus Eesti ja Vene kodanike vahel on pisut vähenenud ning on viimase piiri peal veel statistiliselt oluline.

Tabel 3. Lineaarne regressioonanalüüs sotsiaal-demograafiliste tunnuste ja hoiakute indeksi lõikes

	Esimese RH hoiakute indeks			Viimase RH hoiakute indeks		
	B	Beeta	Sig	B	Beeta	Sig
Vabaliige	2,377			2,627		
Kutseharidus	-0,297	-0,052	0,128	-0,075	-0,013	0,706
keskeri	-0,493	-0,092	0,008	-0,57	-0,107	0,003
Kesk ja kõrgharidus	-0,449	-0,097	0,006	-0,495	-0,106	0,003
Määratlemata kodakondsus	0,167	0,04	0,226	0,156	0,038	0,266
Vene kodakondsus	-0,732	-0,074	0,025	-0,653	-0,066	0,049
Sugu	1,036	0,133	,000	0,83	0,106	0,002
Vanglakaristuse järk	0,177	0,292	,000	0,176	0,29	,000
RH 5.1 suhted lähedaste pereliikmetega	0,585	0,231	,000	0,435	0,173	,000

5.2.1 Kinnipeetavate riskid seoses materiaalse heaoluga

Materiaalse heaolu indeks sisaldab kolme vastavat tunnust, milleks on eluaseme sobilikkus, isiku majanduslik olukord ning töökäigu kirjeldus.

Vaadeldes indeksis olevate tunnuste keskmisi, on märgatav, et kinnipeetavatel oli mõlema riskihindamise raames läbivalt kõige kriitilisem isiklik majanduslik olukord, mille riskiskoor oli esimesel riskihindamisel üle keskmise, ulatudes 1.35 punktini (Tabel 4). Sellele vaatamata ei ole süüdimõistetutel märkimisväärseid probleeme elamispinna sobilikkusega.

Tabel 4. Materiaalse heaoluga seotud tunnuste keskmine riskitase 783 kinnipeetava seas

Esimene riskihindamine			Viimane riskihindamine		
Riskihinnangute tunnused	Keskmine	Std. Hälve	Keskmine	Std.Hälve	Muutus võrreldes esmase riskihindamisega
RH 4.7 Isiku majanduslik olukord	1,35	.641	1,37	0,762	0,87
RH 2.2 Eluaseme sobilikkus	0,52	.790	0,50	0,691	-0,02
RH 4.3 Töökäigu kirjeldus	1,14	.681	1,14	0,677	0,00
29 dünaamilise riskiteguri keskmine	0,93		0,92		-0,01

Antud nähtuse selgitamiseks on tarvilik vaadelda, kas kinnipeetavad, kuigi nende töökäigu kirjeldus ning majanduslik olukord on halb, omavad häid suhteid oma lähedaste pereliikmetega, mis tähendab, et nende elukoht sõltub sellisel juhul tõenäoliselt pereliikmetest. Selleks teostati lineaarne regressioonianalüüs materiaalse heaolu indeksi ning tunnuse „RH 5.1 suhted lähedaste pereliikmetega“, vahel. Tulemused kinnitavad siinkohal tekkinud oletust, sest tegemist on statiliselt olulise seosega, mille korrelatsioon on tugev (Tabel 5). Lisaks võib antud nähtus tähendada seda, et kinnipeetavate riskihinnangu tulemused eluaseme sobilikkuse kohalt on mitmeti mõistetavad ning süüdimõistetud ei pruugi tegelikkuses täiesti iseseisvalt toime tulla.

Tabel 5. Lineaarne regressioonanalüüs sotsiaal-demograafiliste tunnuste ja materiaalse heaolu indeksi lõikes

	Esimese RH materiaalne heaolu			Viimase RH materiaalse heaolu indeks		
	B	Beeta	Sig	B	Beeta	Sig
Vabaliige	2,35			1,956		
Kutseharidus	-0,479	-0,106	0,001	-0,513	-0,113	,001
keskeri	-0,345	-0,081	0,016	-0,533	-0,126	,000
Kesk ja kõrgharidus	-0,36	-0,098	0,004	-0,341	-0,093	,006
Määratlemata kodakondsus	0,415	0,126	,000	0,561	0,171	,000
Vene kodakondsus	0,006	0,001	,982	0,033	0,004	,893
Sugu	-0,241	-0,039	0,220	0,192	0,031	,323
Vanglakaristuse järk	0,131	0,273	,0000	0,123	0,256	,000
RH 5.1 suhted lähedaste pereliikmetega	0,689	0,343	,0000	0,675	0,338	,000

Regressioonanalüüs materiaalse heaolu ja haridustaseme lõikes kirjeldab lisaks, et esmasel riskihindamisel olid kõige madalamad riskid kutseharidusega süüdimõistetutel (Tabel 5). Kutseharidusega isikutele järgnevad peaaegu võrdse skooriga keskeri ning kesk- ja kõrgharidusega kinnipeetavad. Kuna siinkohal on taustakategooriaga võrreldes regressioonikordajad suhteliselt võrdsed, on parema ülevaate saamiseks vajalik vaadelda indeksis olevate tunnuste keskmisi ükshaaval.

Sellise vaatluse puhul ilmneb, et kutseharidusega kinnipeetavate materiaalse heaolu riskiskoor oli esmasel riskihindamisel madalaim eelkõige seetõttu, et neil on teistega võrreldes selgelt madalamad riskid seoses eluaseme sobilikkusega, antud isikute keskmine riskitase on selle tunnuse lõikes kõigest 0,37. Kutseharidusega süüdimõistetute riskid seoses töökäigu kirjelduse ning majandusliku olukorraga on tegelikkuses aga kõrgemad võrreldes keskeri ning kesk- ja kõrgharidusega kinnipeetavatega (Lisa 1), mis tähendab, et keskeri

haridusega kinnipeetavad on siiski kõige madalama materiaalse riskiga grupp, sest neil on kõige parem töökäigu kirjeldus ning kesk- ja kõrgharitud kinnipeetavatega võrreldes samaväärne majanduslik olukord (Lisa 1).

Võrreldes taustakategooriaga, ei toimunud kesk- ja kõrgharitud kinnipeetavatel märkimisväärseid riskitasemes muutusi (Tabel 5). Samuti on märkimisväärne, et sarnaselt alg- ja põhiharidusega vangidele, tõusid kesk- ja kõrgharidusega isikutel riskid kõigi kolme materiaalsust kajastava tunnuse raames (Lisa 1).

Seega on siinkohal suurim märgatav muutus aset leidnud keskeri haridusega isikutega, kelle regressioonikordaja tõusis ehk riskitegurite skoor langes kõige rohkem (Tabel 4) (Lisa 1). Lühidalt öelduna kajastub siin tõsiasi, et keskeri haridusega kinnipeetavatel on kõige madalaim risk jääda materiaalse kindlustatuseta ning sooritada seetõttu uus kuritegu. Lisaks oli näha, et vangla rehabilitatsiooniprogramm aitab nende materiaalse heaoluga seotud riske vähendada veelgi. Pidades meeles asjaolu, et kõrgharitud kinnipeetavaid oli ainult 14 ning keskharitud isikuid 154, on üpris ootuspärane, et antud grupi materiaalse kindlustamatuse risk tõusis, sest keskharidusega inimestel ei ole sarnaselt alg- ja põhiharidusega isikutele kindlat elukutset, mille alusel peale vanglast vabanemist tööle asuda.

Regressioonanalüüs kodakondsuse lõikes kajastab aga, et määratlemata kodakondsusega kinnipeetavate riskid seoses materiaalse heaoluga on oluliselt kõrgemad kui Eesti kodanikel. Erinevus süveneb karistuse kandmise jooksul veelgi, sest viimasel riskihindamisel on määratlemata kodakondsusega süüdimõistute materiaalse heaolu riskiskooride erinevus Eesti kodanikega võrreldes muutunud suuremaks. Eesti ja Vene kodanike vahel puudub nii esmasel kui ka viimasel riskihindamisel seos (Tabel 4).

5.3 Kinnipeetavate riskid seoses isikupära ja suhetega

Isikupära ja suhete indeks sisaldab kolme väga kriitilist tunnust RH 5.6, 8.3 ning 8.4, mille keskmised väärtused olid nii esmasel kui ka viimasel riskihindamisel üle 1,5 punkti. Kõige madalam riskimäär oli antud indeksi lõikes tunnusel „ R.H 5.1 suhted lähedaste pereliikmetega“, piirdudes esmasel riskihindamisel skooriga 0,61 ning viimasel 0,64 (Tabel 6). Sellest tulenevalt avaldub siinkohal ootamatu nähtus, kus enamus kinnipeetavatel on tugevad probleemid käitumise ning probleemide lahendamise, kuid sellest hoolimata püsib neil karistuse kandmise jooksul suhteliselt stabiilselt kontakt pereliikmete ja lähedastega.

Tabel 6. Isikupära ja suhetega seotud tunnuste keskmine riskitase 783 kinnipeetava seas

Esimene riskihindamine			Viimane riskihindamine		
Riskihinnangute tunnused	Keskmine	Std. Hälve	Keskmine	Std.Hälve	Muutus võrreldes esmase riskihindamisega
Esimese RH 3.3 Õpi- ja käitumisraskused	0,69	.808	0,68	0,802	-0,01
Esimese RH 5.1 Suhted lähedaste pereliikmetega	0,61	.762	0,64	0,769	0,03
Esimese RH 5.6 Riskiv, hoolimatu ning teisi ära kasutav elustiil	1,67	.553	1,76	0,479	0,09
Esimese RH 8.4 Probleemide lahendamise oskus	1,71	.482	1,74	0,451	0,03
Esimese RH 8.3 Impulsiivsus	1,55	.619	1,62	0,573	0,07
29 dünaamilise riskiteguri keskmine	0,93		0,92		

Regressioonianalüüsi tulemused kirjeldavad, et taustakategooria ehk alg- ja põhiharidusega kinnipeetavatega võrreldes on kõikidel kõrgemalt haritud süüdimõistetutel madalam ning

statistiliselt oluline erinevus indeksi skooris. Seda võib üldjoontes lugeda olukorraks, kus ainult alg- ja põhiharidusega vangide riskid seoses isikupära ning suhetega on pisut kõrgemad, kuid teiste gruppide vahel niivõrd olulisi erinevusi ei ole (Tabel 7).

Karistuse kandmise jooksul erilisi muutusi ei toimunud, mis väljendub asjaolus, et regressioonanalüüsis viimase riskihindamisest kirjeldab peaaegu samasugust olukorda. Muutus on eelkõige aset leidnud keskeri haridusega kinnipeetavate seas, kelle riskitaseme erinevus alg- ja põhiharidusega vangidega on kerkinud pisut suuremaks. Kutseharidusega kinnipeetavate riskitaseme erinevus on aga vastupidiselt pisut vähenenud (Tabel 7).

Tabel 7. Lineaarne regressioonanalüüs sotsiaal-demograafiliste tunnuste ja isikupära /suhete indeksi lõikes

	Esimese RH isikupära ja suhted			Viimase RH isikupära ja suhete indeks		
	B	Beeta	Sig	B	Beeta	Sig
Vabaliige	0,458			0,479		
Kutseharidus	-0,073	-0,13	,000	-0,056	-0,106	,000
keskeri	-0,076	-0,144	,000	-0,093	-0,187	,000
Kesk ja kõrgharidus	-0,086	-0,186	,000	-0,086	-0,198	,000
Määratlemata kodakondsus	-0,028	-0,069	,010	-0,026	-0,067	,010
Vene kodakondsus	-0,049	-0,05	0,057	-0,044	-0,047	0,063
Sugu	0,08	0,104	,000	0,086	0,119	,000
Vanglakaristuse järk	0,015	0,244	,000	0,012	0,219	,000

* Isikupära indeksi ning RH tunnuse 5.1 „suhted lähedaste pereliikmetega“ vahel ei saa seoseid kajastada, sest indeks sisaldab sama tunnust, mistõttu on tulemused moonutatud.

Kodakondsuse lõikes on tarvilik mainida, et Eesti ja määratlemata kodakondsusega kinnipeetavate vahel on mõlema riskihindamise puhul statistiliselt oluline seos. Kuigi regressioonikordaja väärtus ei ole eriti suur, ilmneb analüüsist, et vastupidiselt teiste indeksite tulemustele, on isikupära ja suhetega seoses Eesti kodanikel pisut suuremad riskid kui määratlemata kodakondsusega vangidel. Karistuse kandmine ei mõjutanud siinkohal

algselt tekkinud seost, Eesti kodanike riskitase oli ka viimasel riskihindamisel kõrgeim.

Antud erinevust kinnitavad ka isikupära ja suhete indeksis olevate tunnuste skoorid eraldi, mille põhjal on märgata, et eestlastel on pisut kõrgem impulsiivsus, halvemad suhted pereliikmetega ning suuremal määral õpi- ja käitumisraskusi (Lisa 2).

5.4 Indeksite riskiskoori kujunemine seoses kinnipeatavate vanusega vabanemisel

Eelnevalt on mainitud, et 783 kinnipeatavat, kes 2017. aastal Eesti vanglatest vabanensid, olid keskmiselt 36-aastased ning kandsid karistust ligikaudu 2 aastat ja 4 kuud. Vaadeldes, kas vanus vabanemisel prognoosib kinnipeatavate seas kindlate riskide olemasolu, teostati multikollineaarsuse vältimiseks selle jaoks eraldi regressioonianalüüs.

Selgus, et ainult isikupära ning suhete indeksi skoor ehk riskitase on oluliselt seotud vanusega vabanemisel. Kuna regressioonikordaja on negatiivne, ilmneb siinkohal fakt, et noorematel kinnipeatavatel on suuremal määral probleeme käitumisega, probleemide lahendamisega ning suhetega. Teisisõnu saab tulemust kirjeldada, et mida kõrgem kinnipeatavate vanus vabanemisel, seda madalamad on tema riskid seoses isikupära, kaasaarvatud käitumise ja probleemide lahendamisega ning suhetega (Tabel 8 ja 9).

Sellele vaatamata ei sõltu kinnipeatavate hoiakute ohtlikuse tase ega materiaalne heaolu nende vanusest vabanemisel. Tulemused olid samad nii esmase kui ka viimase riskihindamise raames, mis tähendab, et märkimisväärseid muutuseid karistuse kandmise jooksul ühegi indeksi raames ei toimunud.

Tabel 8. Lineaarne regressioonianalüüs indeksite ja vanus vabanemise lõikes esmasel riskihindamisel

	Esimese RH materiaalne heaolu			Esimese RH hoiakud			Esimese RH isikupära ja suhted		
	B	Beeta	Sig	B	Beeta	Sig	B	Beeta	Sig
Vabaliige (B)	3.326		.000	4.468		.000	7.718		.000
Vanus vabanemisel	-.009	-.59	.100	-.007	-.038	.285	-.041	-.221	.000

Tabel 9. Lineaarne regressioonanalüüs indekse ja vanus vabanemise lõikes viimasel riskihindamisel

	Viimase RH materiaalse heaolu			Viimase RH hoiakud			Viimase RH isikupära ja suhted		
	B	Beeta	Sig	B	Beeta		B	Beeta	Sig
Vabaliige (B)	3.206		.000	4.582		.000	7.721		.000
Vanus vabanemisel	-.005	-.035	.322	-.011	-.056	.118	-.036	-.202	.000

5.5 Korduvkurjategijate riskitase sõltuvalt varasemate karistuste arvust

Regressioonanalüüs kajastab selle tunnuse lõikes, et varasemate karistuste arv prognoosib läbivalt iga indeksi riskitaseme kujunemist nii esmasel kui ka viimasel riskihindamisel (Tabel 3, 5 ja 7). Antud nähtust võib tõlgendada mitmel viisil, kuid üldine fakt on, et esimest korda vanglas viibivatel isikutel on madalamad riskiskoorid kõigi kolme indeksi lõikes.

Kindlasti ei saa väita, et korduvalt karistamine soodustab kinni peetavatel kuritegelikkul eluviisi, vaid tõenäoliselt jäävad peale karistuse kandmist kuritegeliku karjääri juurde kõige ohtlikumad isikud. Seega on alust arvata, et esimest korda vanglas viibivad isikud on kuritegelikus mõttes kogenematud, teist ja enamast korda isikud on aga pigem strateegilised õigusrikkujad, millest tuleneb ka riskihinnangute skoori tõusev trend iga istumise järguga. Veel tuleb märkida, et regressioonikordaja väärtus kahe erineva riskihindamise võrdluses oluliselt ei muutunud (Tabel 3, 5, 7). Lisaks ilmnes, et kõige suurem regressioonikordaja väärtus on hoiakute indeksil, mis võib ühtlasi tähendada, et korduvkurjategijaid on raskem rehabiliteerida nende kriitilise suhtumise tõttu.

5.6 Kinni peetavate riskide kujunemine sõltuvalt suhetest lähedaste pereliikmetega

Sarnaselt istumise järguga, on näha, et kinni peetavate suhted lähedaste pereliikmetega prognoosivad indekse skoori ehk riskitaseme kujunemist. Regressioonanalüüsist ilmneb, et materiaalse heaolu indeks on kõige rohkem seotud pereliikmete ja lähedaste suhetega, kuid

tugev seos on ka hoiakuid kajastava indeksiga. Seega on suhted lähedastega oluline tunnus, mis prognoosib ka vangide teiste riskide määra kujunemist. Kahe riskihinnangu võrdluses on näha, et esmasel riskihindamisel on hoiakute indeksi regressioonikordaja kõrgem kui viimasel riskihindamisel. Materiaalse heaolu puhul jääb seotus peaaegu samaks ehk vangide materiaalne heaolu sõltub ka peale karistuse kandmist endiselt lähedastest ning pereliikmetest (Tabel 3 ja 5).

6. ARUTELU

Analüüsi raames vaadeldi, millisel määral erinevad kinnipeetavate riskid seoses moodustatud indeksitega ning välja valitud üksikute tunnuste raames, et selgitada välja, kas Eesti kinnipeetavate seas on selgelt näha suurema riskiga gruppe, kes vajaksid ennetustöö kujul rohkem tähelepanu.

Olukorda, kus vähemusrahvuste ning kindlates riikides mitte-kodanike kuritegelik käitumine erineb enamusest, on täheldatud varasemalt ning tuuakse välja ka tänapäeval. Antud bakalaureusetöös keskenduti selles kontekstis määratlemata kodanike kuritegelikule profiilile, leidmaks kinnitust, et ka Eestis on ühiskonnaliikmeid, kellele avaldab segregatsioon ning halb positsioon ühiskonnas tugevat mõju, mistõttu on vajalik kindlatele ühiskonnagruppidele rohkem tähelepanu pöörata.

Algselt esitatud küsimus, kas 2017. aastal vabanenud süüdimõistetute riskitegurite olemasolus esineb selgeid kodakondsuse, haridustaseme ja vanuse lõikes, oli põhjendatud, sest analüüsi tulemustest selgus esiteks, et määratlemata kodakondsusega kinnipeetavatel oli eestlastega võrreldes oluliselt suurem risk seoses materiaalse kindlustatusega ehk eluaseme sobilikkusega, majandusliku olukorraga ning sobiva töökoha leidmisega.

Samas ei ilmnenud sellise võrdluse puhul olulisi erinevusi seoses riskantsete/ohtlike hoiakutega ning seetõttu võib öelda, et kodakondsuse raames ei leitud kindlalt riskirühma, kellele peaks kriminaalsete hoiakute ja meelestatuse vähendamiseks rohkem tähelepanu pöörama.

Erinevusi oli näha aga isikupära kirjeldavate tegurite põhjal, kus eestlastel oli viiest isikupära, elustiili, oskusi ja suhteid kirjeldavast tunnusest kolm kõige kriitilisema skooriga

ning kuulusid seega kõige kõrgeima riskiga gruppi. Eestlaste võrdlemine Vene kodanikega ei andnud statistiliselt olulist seost, mistõttu saab öelda, et ka andmestikus olnud 31 Vene kodanikku kuuluvad eestlastega samasse riskigruppi.

Samuti ilmnes haridustaseme lõikes, et kutseharidusega kinnipeetavatel on küll esmase riskihindamise raames kõige madalamad riskid materiaalse kindlustatuse kohalt, kuid hoiakutega seotud riskid on seevastu kõrgemad kui keskeri ning kesk- ja kõrgharidusega kinnipeetavatel, olles võrdväärne alg- ja põhiharidusega süüdimõistetute tasemega.

Viimasel riskihindamisel ehk vahetult enne vanglast vabanemist olid tulemused muutunud. Kõigi kolme indeksi tulemused väljendasid, et keskeriharidusega kinnipeetavatel olid enne vanglast vabanemist kõige madalamad riskid ning kutseharidusega kinnipeetavatel karistuse kandmise jooksul erilisi muutusi ei toimunud, välja arvatud fakt, et hoiakute ja suhete riski esindava indeksi statistiline olulisus langes veelgi võrreldes alg-ja põhiharidusega kinnipeetavatega.

Sarnaselt kutseharidusega kinnipeetavatele, ei muutunud karistuse kandmise jooksul märkimisväärselt ka kesk-ja kõrgharitud kinnipeetavate riskid. Seega jäi kesk- ja kõrgharitud süüdimõistetute riskimäär suhteliselt samale tasemele, mis oli neil juba enne karistuse kandmist. Siinkohal tuleb aga lisaks mainida, et kuigi keskeriharidusega kinnipeetavate riskiskoor oli valitud valdkondade lõikes lõpuks kõige madalam, ei tähenda see, et antud gruppi kuuluvatel isikutel puudusid ohtlikud omadused, mis soodustavad kuriteo toimepanemist. Tõenäoliselt väljenduvad antud haridustasemega isikute riskid mõnes teises valdkonnas, mida selle töö raames ei käsitletud.

Lineaarsest regressioonianalüüsist lähtuvalt on aga selge, et alg- ja põhiharidusega kinnipeetavate riskid on kõigi kolme moodustatud indeksi raames mõlema riskihindamise puhul kõrged. Võttes arvesse asjaolu, et Eesti kodanike isikupära ja suhete stabiilsus väljendas suuremal määral riskide olemasolu kui määratlemata kodakondsusega isikutel, saab siinkohal järeldada, et alg- ja põhiharidusega Eesti kodanikud, kellel on probleeme elustiili, probleemide lahendamise, impulsiivsuse ning suhetega, on kindlasti üks riskigruppidest, kellele tuleks eraldi tähelepanu pöörata.

Eesti kriminaalpoliitika aruannetest ilmneb, et alaealiste kurjategijate arv on viimase kümne aasta jooksul märkimisväärselt vähenenud, mille põhjal võiks eeldada, et noorte inimeste varasem kuritegelik aktiivsus oli tingitud puudulikust ennetustööst, mitte asjaolust, et noorusega kaasaskäiv aktiivne ja seiklushimuline eluviis kallutab teatud juhtudel ka kuritegusid sooritama.

Analüüsitud andmestik sisaldas selle nähtuse uurimiseks tunnust „vanus vabanemisel“, mis annab ülevaate, kui vanad olid 2017. aastal vabanenud süüdimõistetud. Selle alusel oli võimalik teostada lineaarne regressioonanalüüs, et teha kindlaks, kas vanus on oluline näitaja, mis prognoosib materiaalsel heaolu, hoiakuid, isikupäraseid omadusi ning suhteid lähedastega.

Tulemused kajastasid, et 2017. aastal vabanenud kinnipeetavate vanus ei ennusta nende materiaalsel heaolu ega hoiakuid. Sellele vaatamata ilmnes, et noorematel vangidel on pisut kõrgemad riskid seoses isikupära ja suhete indeksiga, mis koosneb tunnustest: riskantne, hoolimatu ning teisi ära kasutav elustiil, õpi-ja käitumisraskused, impulsiivsus, suhted lähedaste pereliikmetega ja probleemide lahendamise oskus. Seega leiab osaliselt kinnitust Sampsoni & Laubi (2005) poolt välja toodud asjaolu, et noored on kõige aktiivsem ühiskonnagrupp ning aktiivsus avaldub ka kuritegelikes vaadetes. Samuti leiti selle tulemuse põhjal vastus esimese uurimisküsimuse viimasele osale, kas süüdimõistetute riskitegurite olemasolus esineb selgeid erinevusi vanuse lõikes.

Sampson & Laub (2005) on lisaks kirjeldanud, et teatud indiviidide kriminaalne käitumine kuritegeliku karjääri jooksul ei muutu, mistõttu saadavad seega kindlad isikud suhteliselt sarnase intensiivsusega üha uusi kuritegusid korda. Selle põhjal võib ühtlasi oletada, et siis ei tohiks ka korduvkurjategijate riskihinnangute skoori tulemus sõltuda märkimisväärselt karistuste arvust, sest antud indiviidid on kinnistunud oma kriminaalse karjääri juurde ning olenevalt oma kuritegeliku käitumise algmotiivist, jätkavad nad oma vana eluviisi ka peale karistuse kandmist.

Analüüsi raames viidi selle nähtuse uurimiseks ja kolmandale uurimisküsimusele vastuse leidmiseks läbi regressioonanalüüs moodustatud indeksite ning tunnuse „istumise järk“ vahel, mis kirjeldab korduvat vanglakaristuse järku vangide seas.

Analüüsi tulemused olid vastupidised, kuid siiski loogilised. Nii esmase kui ka viimase

riskihindamise puhul on selgelt nähtav, et mida suurem on kinnipeetavate vanglakaristuse järk, seda kõrgemad on tema riskid kõigi kolme indeksi raames. Suurim risk on mõlemal korral sealjuures seotud hoiakutega, kuid üpris samaväärne tulemus on ka isikupära- ja suhete ning materiaalse heaolu indeksi lõikes. Seega saab antud tulemuste põhjal väita antud teooriale vastuoluliselt, et mida enam isik oma kuritegelikku karjääri jätkab, seda intensiivsemaks ning ohtlikumaks muutuvad tema kriminaalsed kordasaatmised.

Siinkohal tasub aga arvestada võimalusega, et korduvkuritegevusele kalduvad juba kõige kõrgemate riskidega isikud ehk teisisõnu on tõenäoliselt elus esimest ja teist korda vanglakaristust kandvate populatsioon muuutlik, kus enamus süüdimõistetutest ei pane enam uut kuritegu toime ning „lahkuvad“ ka antud grupist jäädavalt. Seevastu isikud, kes on juba mitmel korral karistatud, panevad tõenäoliselt toime uue kuriteo, mistõttu koosnebki retsidiivsete isikute populatsioon kindlastest ning aina suuremate riskidega inimestest. Lühidalt öelduna on esimest korda vangi sattunute populatsioonis liiga suur variatiivsus seoses riskidega, mistõttu jääb ka mulje, et korduvalt isiku karistamine prognoosib retsidiivsuse ja ohtlikkuse taset.

Kolmanda küsimuse moodustamise ajendiks olid ka sildistamisteooria põhimõtted, kuid antud tulemuste põhjal pole võimalik järeldada, kas süüdimõistetutel, keda on varasemalt juba karistatud, oli järgmise kuriteo korda saatmise üheks põhjuseks ka stigmatiseerituse tajumine. Sildistamise olemasolu oleks saanud osaliselt tõestada, kui korduvkurjategijad oleksid erinenud esimest korda karistust kandvate isikutega võrreldes ainult oma hoiakute ja suhtumise poolest, kuid tegelikkuses olid nende riskid märkimisväärselt kõrgemad iga moodustatud indeksi raames.

Viimaks vaadeldi indekse lõikes tunnust „R.H 5.1 Suhted lähedaste pereliikmetega“ leidmaks vastust teisele küsimusele, kas keskkond, sealjuures perekond mõjutab oluliselt kindlate kinnipeetavate riskide kujunemist.

Tulemused olid ootuspärased. Siinkohal tuleb esmalt märkida, et kinnipeetavate majandusliku heaolu indeks on tugevalt seotud pereliikmete suhetega. Sellele nähtusele on mitu tõlgendust. Esmajoones on alust arvata, et kinnipeetavad ei ole tegelikkuses niivõrd iseseisvad, kuigi tunnuse „RH 2.2 eluaseme sobilikkus“, madal väärtus ehk riskitase seda justkui väljendaks. Seda põhjusel, et mida halvemad on suhted lähedastega, seda kõrgem on

kinnipeetavate materiaalse heaolu risk. Tõlgendatult tähendab see, et kui süüdimõistetutel ei ole toetavat perekonda, sooritavad nad suurema tõenäosusega kuriteo oma majandusliku olukorra parandamise eesmärgil.

Teisalt võib siin esineda aga olukord, kus tegelikud põhjused ulatuvad kaugemale, kui käesoleva bakalaureusetöö raames on võimalik vaadelda. Seda tõestab osaliselt ka hoiakuindeksi tugev seos samuti tunnuse RH 2.2 lõikes. Kuna tunnusel on mõlema indeksiga statistiliselt oluline seos, võib antud nähtus tähendada ka seda, et kui kinnipeetavatel on halvad suhted lähedaste pereliikmetega, on neil tõenäoliselt ka ülejäänud riskid kõrgemad ehk antud indiviididel väljendub iga valdkonna raames kõrgem retsidiivsuse tõenäosus. Teisisõnu võib siin esineda nii Bäckmanni ja A. Nilssoni (2010) täheldatud nähtus, kus probleemsest perekonnast pärit indiviid on ise täiskasvanueas kaks kuni neli korda tõenäolisemalt probleemne kui ka J.C Vaske (2017) kirjeldus, et halvad suhted vanematega prognoosivad järeltulijate kriminaalsele teele astumist mitme lisateguri koosmõjul.

Võttes lühidalt kokku teise küsimuse vastuse, saab öelda, et kinnipeetavate riskid seoses töökäigu kirjeldusega ja majandusliku olukorraga on üldisel vaatlusel keskmisest kõrgemad, kuid eluaseme sobilikkusega ei ole asjaolud seevastu kriitilised. Detailsemal vaatlusel ilmnis lisaks, et kutseharidusega kinnipeetavatel on kõige paremad tingimused seoses eluasemega, piirdudes viimasel riskihindamisel keskmise riskiskooriga 0,32 punkti 2-st, mis on ühtlasi antud analüüsi raames leitud parim näitaja. Vastavalt ootustele olid alg- ja põhiharidusega süüdimõistetute riskid jällegi kõrgeimad. Esimese küsimuse raames ilmnis, et määratlemata kodakondsusega kinnipeetavatel on kõige kõrgemad riskid seoses materiaalse heaoluga. Sellest lähtuvalt on järelduseks, et alg- ja põhiharidusega määratlemata kodakondsusega indiviidid kuuluvad selgelt riskirühma, kellele tuleks eranditult suuremal määral tähelepanu pöörata.

Kuigi analüüsi teostamisel ootamatuid tõrkeid ei tekkinud, oli ühe riskiteguri kõrge skoor 783 kinnipeetava seas esmalt arusaamatu. Tegemist oli tunnusega „suhtumine ühiskonda/kogukonda“, mis kuulus ühtlasi hoiakute ja suhtumise indeksi alla. Olukord tekkis põhjusel, et kinnipeetavate riskitase teiste hoiakutega seotud tunnuste, nagu suhtumisega ametiisikutesse, iseendasse ja töö tegemisse, oli madal, kuid tunnuse „suhtumine ühiskonda/kogukonda“ riskiskoor seevastu äärmiselt kõrge.

Siinkohal moodustus seega kaudne vastuolu, kus ohtlike hoiakute ja meelestatuse olemasolu isiklikul tasemel on madal, kuid äärmuslikud vaated ühiskonna/ kogukonna suhtes tõstavad siiski oluliselt retsidiivsuse taset.

Grünberg (2016) on kirjeldanud „R.H 9.4 suhtumine ühiskonda/kogukonda“ moodustumist järgmiselt: Eelkõige hinnatakse seda, kuidas süüdimõistetu suhtub ühiskonnas kehtestatud reeglitesse ja normidesse, sealjuures seadustesse ja inimeste kokkulepetesse. Kui isik paneb sageli toime väärtegeid, peab kõige tähtsamaks ainult enese heaolu ning ei ole võimeline end selle nimel piirama või väljendab vaenulikkust, on põhjust hinnata tegurit 0-st kõrgemalt.

Sellest tulenevalt on alust arvata, et kinnipeetavatel ei pruugi antud tunnuse riskiskoor kujuneda niivõrd objektiivsetel asjaoludel välja, sest potentsiaalne halb meelestatus seadusliku otsuse üle, et oma tegude eest tuleb reaalselt vanglakaristust kanda, avaldub selgelt selle tunnuse skoorile mõju, kuid tegelikult ei väljendu ohtlik suhtumisviis niivõrd tugevalt teiste sarnaste tunnuste kaudu.

7. KOKKUVÕTE

Käesolev bakalaureusetöö keskendus Eestis 2017. aastal vabastatud kinnipeetavate profiilidele, selgitamaks välja, kas ja millise sotsiaal-demograafilise taustaga isikutele on selgelt eristatavaid riske retsidiivsust ennustavates valdkondades. Selleks vaadeldi kolme kriminoloogilist ning ühte sotsioloogilist teooriat, mille abil tõlgendati 2017. aastal Eestis vabanenud süüdimõistetute riske seoses isikupäraga, hoiakutega, oskustega ja sotsiaal-majandusliku olukorraga. Töö eesmärgiks oli vaadelda kinnipeetavate sotsiaal-demograafilist tausta, et teha kindlaks, kas ja millise taustaga isikutele on vaja tulevikus ennetustööga rohkem tähelepanu pöörata sõltuvalt nende kodakondsusest, rahvusest, vanusest ning haridustasemest. Analüüsitud andmestik sisaldab loetelu 783 kinnipeetavast, kes vabanesid 2017. aastal Eesti vanglatest; süüdimõistetutele oli enne ja pärast karistuse kandmist teostatud riskihindamine, mille alusel teostati neile rehabilitatsioon. Andmestiku käsitleti kvantitatiivsel meetodikal. Bakalaureusetöö raames leiti vastused küsimustele:

1. Kas 2017. aastal vabanenud süüdimõistetute riskitegurite olemasolus esineb selgeid erinevusi kodakondsuse, haridustaseme ja vanuse lõikes?
2. Kas ja millise taustaga kinnipeetavatel esines selgelt eristatavaid riske seoses töökäigu kirjelduse ehk töötusega, majandusliku olukorraga ning suhetes lähedastega?
3. Kas 2017. aastal vabanenud süüdimõistetutel, kes olid karistust kandmas teist ja enamat korda, on suuremad riskid seoses hoiakutega, materiaalses kindlustatusega ja isikupäraga kui neil, kes on esimest korda karistust kandmas.

Analüüsi raames selgus, et määratlemata kodakondsusega isikud kuuluvad riskirühma seoses materiaalse heaoluga ning antud isikute olukorda võib osaliselt kirjeldada ka segregatsiooni põhjal. Samuti oli nähtav, et alg- ja põhiharidusega kinnipeetavate riskitase oli teiste, kõrgemalt haritud kinnipeetavatega võrreldes igas määratletud valdkonnas kõige kriitilisem. Võttes arvesse, et Eesti kodakondsusega kinnipeetavatel oli kõige enam probleeme käitumise, probleemide lahendamise ja suhetes lähedastega, jõuti järeldusele, et antud haridustasemega Eesti kodanikud kuuluvad riskirühma, kellele peaks edaspidi ennetustöö abil eraldi tähelepanu pöörama. Kuna määratlemata kodakondsusega kinnipeetavatel oli üldiselt probleeme materiaalse heaoluga, kuuluvad antud isikud, kellel on lisaks alg- või

põhiharidus, selgelt riskirühma, kelle olukord on 2017. aasta kriminaalstatistikat arvestades veel kriitilisem kui Eesti kodanikel.

Lisaks väljendas keskkonnafaktorite vaatlemine, et süüdimõistetud on peale karistuse kandmist tõenäoliselt suurel määral sõltuvad oma suhetest lähedaste pereliikmetega. Süüdimõistetutel, kellel on lähedastega halvad suhted või suhted üldse puudulikud, esineb suuremal määral ka riske teistes valdkondades.

Antud bakalaureusetöö raames vaadeldi veel kinnipeetavate vanusega seotud riske ning leiti, et noorematel vangidel on suuremal määral probleeme isikupäraga, seljuures ohtliku elustiili ja erinevate olukordade lahendamisega kui vanematel vangidel. Lisaks käsitleti korduvkurjategijate riske ning järeldati, et retsidiivsetel isikutel on kõikide valitud valdkondade raames oluliselt kõrgem riskitase.

Samas ei keskendutud ennetähtaegsele vabastamisele, mis võib anda lisainformatsiooni, mille abil tulemusi paremini kirjeldada.

Seega oleks edaspidi tarvilik kaasata ka vabastamise põhjused kinnipeetavate profiilide vaatlemisse, et selgitada välja, milliste omaduste ning taustaga vangid saavad eelkõige võimaluse ennetähtaegselt vabaneda. Samuti ei vaadeldud kõiki dünaamilisi riskitegurite tunnuseid, vaid valiti piiratud mahu tõttu välja 13 tunnust, mida oli võimalik koondada kolme erineva indeksi alla. Sellest tulenevalt kirjeldavad analüüsi raames saadud tulemused kõigest üht osa kõikidest põhjustest ning nähtustest, mis 2017. aastal vabanenud kinnipeetavate seas esinesid. Fookus oli sealjuures hoiakutel, isikupäral ning materiaalsel heaolul.

Tervikliku ülevaate saamiseks tuleks kaasata kõik 29 dünaamilist riskitegurit ning vaadelda detailsemalt riskiskooride muutusi iga riskiteguri raames eraldi. Veel oleks tarvilik keskenduda süvendatult tunnuste tähendustele, sest teatud tunnuste skoor kujutas üldise vaatluse põhjal kaudselt vastuolusid. See tähendab, et andmestikus on tõenäoliselt tunnuseid, mis on kas valesti või ebamääraselt nimetatud.

KASUTATUD KIRJANDUS

Allen, G.E. (2018). *Biological Determinism*. Encyclopedia Britannica: United States of America. <https://www.britannica.com/topic/biological-determinism> (10.03.2019)

Ahven, A. Kruusma, C.K. Leps, A. Tamm, K. Tammiste, B. Tüllinen, K. Solodov, S. Sööt, M. S. (2017). *Kuritegevus Eestis 2017*. Justiitsministeerium: Tallinn. 104-107.

Ahven, A. Klopets, U, Leps. A. Lindsalu, P. Salla, J. Surva, L. Tamm, K. (2011). *Kuritegevus Eestis 2011*. Justiitsministeerium: Tallinn. 6, 106-107.

Bäckmann, O. Nilsson, A. (2011). *Pathwats to Social Exclusion – a Life Course Study*. European Sociological Review, Vol 27, No. 1. 107-123.

Devroye. J. (2010). *The Rise And Fall of the American Institute of Criminal Law and Criminology*. Journal of Criminal Law and Criminology. Volume 100, Issue 1, 13-14.

Elder, G. J. Jr, Kirkpatrick Johnson, M. and Crosnoe, R. (2003). The Emergence and Development of Life Course Theory. In Mortimer, J. T. and Shanahan, M. J. (Eds.), *Handbook of the Life Course*. New York: Plenum. 3-19.

Farrington, D.P. 1997. Human development and criminal careers. *Oxford Handbook of Criminology*. 511.

Goffman, E. (1963). *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*. Prentice-Hall: United States of America. 5-8.

González-Tapia, I.M, Obsuth, I. (2015). “Bad Genes” & criminal responsibility. *Institute of Criminology: University of Cambridge. International Journal of Law and Psychiatry* 39 (2015). 60-71.

Grünberg, M. (2016). *Kriminogeensete Riskide Hindamine: Vanglateenistuse õpik*. Tallinn: Justiitsministeerium. 5-7, 137.

Herbert. T. D, Hyde. W.S. (1985) *Enviromental Criminology: testing some area hypotheses*. 259-261.

Jamieson, A. Radick, G. (2017) Genetic Determinism in the Genetics Curriculum. Science & Education, Volume 26 Issue 10. 1261-1290.

Justiitsministeerium. (2010). Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018. Justiitsministeerium: Tallinn. 24-29.

Justiitsministeerium. (2017). Justiitsministeeriumi 2017. Aasta tulemuste kokkuvõte. Justiitsministeerium: Tallinn. 2-4.

Landa, S.I, Loeffler, C.E (2016). Indefinite Punishment and the Criminal Record: Stigma Reports Among Expungement- Seekers In Illinois. Criminology Volume 54, Issue 3. 383.

Linderberg, M.A. Buckholtz, J.W. Kolachana, B. Hariri, R.A. Blasi, G. Wabnitz, A. Honea, R. Verchinski, B. Callicot, J.H. Egan, M. Mattay, V. Weinberger, D.R. (2006). Neural mechanisms of genetic risk for impulsivity and violence in humans. Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America. 103(16). 6269-6274

Mazzarello, P. (2011). Cesare Lombroso: an anthropologist between evolution and degeneration. Journal of Functional Neurology: 26(2). 97-101.

McCharty, K. (2016). Jail Inmates in 2016 – Press Release – Bureau of Justice Statistics: Washington DC. Kasutatud 03.03.2019

Mededović, J. (2016). The profile of a criminal offender depicted by HEXACO personality traits. Institute of Criminological and Sociological Research. Personality and Individual Differences 107 (2017) 159–163.

Moore, K.E, Milam K.C, Folk, J.B, Tangey, J.P (2017). Self-stigma Among Criminal Offenders: Risk and Protective Factors. George Mason University. Stigma Health. 2016 Aug; 1(3): 206–224.

Moore, K, Stuewig, J, Tangney, J. (2012). Jail Inmates Perceived and Anticipated Stigma: Implications for Post-release Functioning. 2013 Jan 1; 12(5): 527–547.

- Saar, J. (2006). Kriminaalpsühholoogia. Kirjastus Juura: Tallinn. 16-18, 72-76, 60.
- Sampson, R. J, Haub, J.H. (2005). A Life-Course View of the Development of Crime. ANNALS, AAPSS, Volume: 602 Issue: 1. 12-45.
- Savits, K., Luts, Ü., Vaks, A. (2016). Töö vangi ja kriminaalhooldusalusega. Ajakiri sotsiaaltöö: Tallinn. 2016/3.8-9.
- Statistikaamet. (2017). LES23: Vaesuse määr vaesuse piiri ja soo/vanuserühma/rahvuse/kodakondsuse järgi. Kasutatud 01.03.2019
- Statistikaamet. (2017). LES25: Vaesuse ja materiaalse ilmajäetuse määr, suhtelise vaesuse süvik ja ebavõrdsuse näitajad rahvuse/kodakondsuse järgi. Kasutatud 25.05.2019
- Statistikaamet. (2017). LES34: Töötuse näitajad kodakondsuse järgi. Kasutatud 26.05.2019
- Statistikaamet. (2017). RL215: Rahvastik elukoha ja kodakondsuse järgi. Kasutatud 05.03.2019
- Statistikaamet. (2017). ST16: Elanike aasta ekvivalentnetosissetulek soo ja rahvuse järgi . Kasutatud 26.05.2019
- Thio, A. (1978). *Deviant Behavior*. Ohio University: United States of America. 70-76.
- Vaske, J.C. (2017). Using Biosocial Criminology to Understand and Improve Treatment Outcomes. Criminal Justice and Behavior, 2017, Vol. 44, No. 8, 1050-1071.
- WolfGang, E. M. (1961). Pioneers in Criminology: Cesare Lombroso. Journal of Criminal Law and Criminology. Volume 52. 375.
- Wright, J.P, Boisvert, D. (2009) What Biosocial Criminology Offers Criminology. Volume 36 issue: 11. 1228-1229.

Lisad

Lisa 1. Materiaalse heaolu indeksi tunnuste väärtused esmasel ja viimasel riskihindamisel haridustaseme lõikes.

Haridustase	Esimese RH 2.2 Eluaseme sobilikkus	Esimese RH 4.3 Töökäigu kirjeldus	Esimese RH 4.7 Isiku majanduslik olukord	Viimase RH 2.2 Eluaseme sobilikkus	Viimase RH 4.3 Töökäigu kirjeldus	Viimase RH 4.7 Isiku majanduslik olukord	Muutus
Alg- ja põhiharidus	.54	1.30	1.48	.56	1.32	1.49	.05
Kutseharidus	.37	1.14	1.34	.32	1.13	1.37	-.03
Keskeri haridus	.59	.89	1.20	.47	.86	1.19	-.16
Kesk- ja kõrgharidus	.52	.99	1.21	.53	.99	1.24	.04

Lisa 2. Isikupära ja suhete indeksi tunnuste väärtused viimasel riskihindamisel kodakondsuse lõikes

Kodakondsus	Viimase RH 3.3 Õpi- ja käitumisraskused	Viimase RH 5.1 Suhted lähedaste pereliikmetega	Viimase RH 5.6 Riskiv, hoolimatu ning teisi ära kasutav elustiil	Viimase RH 8.3 Impulsiivsus	Viimase RH 8.4 Probleemide lahendamise oskus
Eesti	0,76	0,67	1,76	1,66	1,72
Määratlemata	0,53	0,6	1,77	1,58	1,78
Vene	0,48	0,55	1,77	1,42	1,77

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Ingmar Mölder, annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose, Eesti kinnipeetavate profiil riskihindamise alusel, mille juhendajad on Judit Strömpl ja Ave Roots, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

1. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

29.05.2019